

Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

**Współczesne dyskursy
– rodzaje, analiza i badania**

pod redakcją
Grzegorza Adama Ziętali

Nowy Sącz 2024

Redaktor Naukowy

dr Grzegorz Adam Ziętała

Recenzje

prof. dr hab. Agnieszka Adamowicz-Pośpiech

dr hab. Ewa Dźwierzynska, prof. UR

dr hab. Roman Gawarkiewicz, prof. US

dr hab. Marcin Zabawa, prof. UŚ

Redaktor Techniczny

dr Tamara Bolanowska-Bobrek

© Copyright by Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu
Nowy Sącz 2024

ISBN 978-83-67661-38-6

Wydawca

Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz

tel.: +48 18 443 45 45, e-mail: sog@ans-ns.edu.pl

www.ans-ns.edu.pl

Adres redakcji

Wydawnictwo Naukowe Akademii Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz

tel.: +48 18 443 45 45, e-mail: wn@ans-ns.edu.pl, tbolanowska@ans-ns.edu.pl

wydawnictwo.ans-ns.edu.pl

Druk

Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.

Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk

ul. Lwowska 143, 33-300 Nowy Sącz

tel.: +48 18 441 02 88, e-mail: biuro@novasandec.pl

Spis treści

Wstęp	5
I. Wpływ <i>fake newsów</i> na współczesny dyskurs publiczny: analiza przyczyn, skutków i metod przeciwdziałania (<i>Alicja Fyda</i>).....	7
II. An autobiographical discourse in Joseph Conrad's <i>Heart of darkness</i> (<i>Jarosław Giza</i>)	17
III. Trauma rzeczywista i wyobrażona we współczesnym dyskursie kulturowo-społecznym (<i>Karina Grabowska</i>)	42
IV. Informatyczne narzędzia do analizy zawartości treści. Analiza porównawcza (<i>Robert Rogowski</i>)	51
V. The proper understanding of medical jargon – a theoretical analysis of the language of intermedical communication (<i>Edyta Woźniak</i>).....	65
VI. Współczesny dyskurs wojny w ukraińskiej i rosyjskiej przestrzeni medialnej (<i>Grzegorz Adam Ziętała</i>).....	73
VII. Koncept wroga we współczesnym rosyjskim dyskursie publicznym (<i>Grzegorz Adam Ziętała</i>).....	122
VIII. Współczesny rosyjski dyskurs religijno-państwowy, czyli ‘ruski mir’ patriarchy Cyryla (<i>Grzegorz Adam Ziętała</i>).....	153

VIII. WSPÓŁCZESNY ROSYJSKI DYSKURS RELIGIJNO-PAŃSTWOWY, CZYLI ‘RUSKI MIR’ PATRIARCHY CYRYLA (*Grzegorz Adam Ziętała*¹)

„Rosja obecnie odgrywa swoją epokową rolę, powstrzymując rozwój bezbożności, odrzucenia Boga i kościoła na skalę całej ludzkiej cywilizacji. (...). Jeśli gdzieś świątynie pustoszeją, to u nas są przepełnione, bo współcześnie żyjący w Rosji ludzie połączyli w swej świadomości i w swoim sercu wiarę w Boga, wiedzę naukową i współczesną kulturę”²
Cyryl I (*Патриарх Кирилл назвал эпохальной...*).

Streszczenie

W niniejszym rozdziale omówione zostaną wypowiedzi kontrowersyjnego patriarchy Cyryla I. Przedmiotem analizy są tylko te elementy dyskursu religijno-politycznego, które dotyczą jego typowych poglądów politycznych, a nie teologicznych, właściwych dla dyskursu religijnego. Patriarcha, jako głowa tego kościoła, ogłasza te poglądy na oficjalnych synodach, w postaci nakazów Cerkwi, obowiązujących duchownych i świeckich, występuje w parlamencie rosyjskim i na spotkaniach z prezydentem kraju. W większości jego dyskurs dotyczy polityki, choć częściowo pojawiają się elementy teologiczne, ale wykorzystywane do propagowania idei ‘ruskiego miru’. Z tego też względu nie da się rozłączyć tych obu elementów, zwłaszcza po rozpoczęciu wojny Rosji z Ukrainą.

Summary

This chapter will discuss the statements of the controversial Patriarch Kirill I. The subject of the analysis focuses only on those elements of the religious and political discourse that concern his typical political views, and not the theological views specific to religious discourse. The patriarch, as the head of this church, announces these views at official synods, in the form of Church orders binding on clergy and lay people, and appears in the Russian parliament and at meetings with the president of the country. Most of his discourse concerns politics, although there are some theological elements, but it is used to promote the idea of ‘Russian Mir’. Therefore, these two elements cannot be separated, especially after the start of the war between Russia and Ukraine.

1. ‘Symfonia’ rosyjskich władz cerkiewno-państwowych

W Rosji od wieków władze cerkiewne i świeckie wtórują sobie i grają w jednej ‘symfonii’, którą Cyryl I określa jako cerkiewno-państwową:

jej źródła pochodzą z Bizancjum, kiedy to najlepsze umysły Cerkwi i państwa pracowały nad stworzeniem modelu relacji cerkiewno-państwowych. Wówczas wykorzystali do opisu tego modelu słowo „symfonia”, które w języku rosyjskim jest używane w innym znaczeniu. Ale symfonia przewiduje harmoniczne połączenie interesów, podział

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

² wszystkie tłumaczenia własne – GAZ.

odpowiedzialności. (...) Państwo troszczy się o ziemskie sprawy, a Cerkiew – o niebiańskie. Nie da się wyobrazić sobie nieba bez ziemi i ziemi bez nieba. I ziemia, i niebo tworzą harmonię boskiego bytu, boskiego aktu stworzenia. Daj Boże, aby to połączenie niebiańskiego i ziemskiego były ukierunkowane na rozkwit duchowy i materialny ludzi (*Патриарх Кирилл напомнил...*).

Fotografia 1. Symfonia Putina i Cyryla I (napis: „Kiedy religia łączy się z polityką, rodzi się inkwizycja. A. Camus”).

Źródło: <https://pikabu.ru/tag/Путин%20и%20Церковь/best?page=4> (dostęp: 18.07.2024).

Historia wzajemnych relacji między Cerkwią Prawosławną w Rosji i władzą państwową (carską, cesarską, radziecką, demokratyczną i dyktatorską rosyjską) jest pełna sprzeczności i anomalii, jak i historia tego narodu. Przez setki lat cerkiew była autorytetem, wzorcem dla władzy carskiej, potem stała się obiektem nienawiści oraz prześladowań, a duchownych masowo werbowano do KGB, potem ponownego zachwyty religią po rozpadzie Związku Radzieckiego, a następnie znów pełnego podporządkowania interesom państwa i ideologii Kremla. Symbolem pierwszego etapu jest współrzędzenie i zasiadanie na jednym tronie cara Michała I³ i jego ojca – patriarchy całej Rusi Filareta⁴ oraz koncepcja mnicha Filoteusza⁵ „Moskwa – trzeci Rzym”, stworzona pod koniec XV wieku w Rosji, symbolem drugiego etapu – wysadzenie w powietrze głównej świątyni Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej – Katedry Chrystusa Zbawiciela⁶ w Moskwie w 1931 roku, a symbolem trzeciego okresu – postawa patriarchy Cyryla I wobec agresji Rosji putinowskiej na Ukrainę i jego ‘błogosławienie’ rosyjskich zbrodniarzy wojennych.

³ Michał I Romanow (1596-1645), pierwszy car z dynastii Romanowów.

⁴ Fiodor Romanow (1553-1633) – jako Filaret, patriarcha moskiewski i całej Rusi (1609-1633), zmuszony do złożenia ślubów mniszych przez Borysa Godunowa, gdyż był jednym z kandydatów na władcę, po powołaniu syna na cara współrzędził z nim na jednym tronie, co zdarzyło się tylko raz w historii – GAZ.

⁵ Filoteusz z Pskowa (1450-1525) – mnich, uczony, według którego Moskwa miała być centrum świata, „trzecim Rzymem”, a czwartego już miało nie być. „Stary” i „nowy” Rzym upadł, gdyż sprzeniewierzył się prawdziwej wierze – prawosławiu – i za to spotkała go kara boska. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Filoteusz_z_Pskowa (dostęp: 03.04.2024).

⁶ Katedra Chrystusa Zbawiciela (ros. Собор Христа Спасителя) – największa świątynia prawosławna na świecie, główna świątynia Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, tzw. patriarska. Zbudowana jako votum dziękczynne za uratowanie Rosji przed Napoleonem. Budowa trwała od 1817 roku do 1883. W 1931 roku wysadzona w powietrze na rozkaz Stalina, a w jej miejscu wybudowano otwarty basen. Kamień węgielny pod odbudowę położono w 1990 roku. Budowa trwała od 1994 do 31.12.1999 roku. Katedra może pomieścić 10 tys. wiernych, wysokość wraz z kopułą to 103 m. Źródło: https://ru.wikipedia.org/wiki/Храм_Христа_Спасителя (dostęp: 19.08.2024).

W tej historii relacji cerkiew-Kreml znaczące są również takie symboliczne wydarzenia, jak ‘powietrzna droga krzyżowa’ nad Moskwą z ikoną Kazańskiej Matki Boskiej w 1941 roku na rozkaz Stalina⁷, ‘wyznaczenie’ przez Stalina patriarchy Sergiusza⁸ w 1943 roku, jacht i pałace dla Cyryla I przekazane przez Putina, mozaiki z wizerunkiem Putina w poświęconej w 2020 roku głównej świątyni rosyjskich sił zbrojnych w Kubince⁹ czy sekta „Woskreszajuszczaja Ruś”¹⁰ [Zmartwychwstająca Ruś] we wsi Bolszaja Jelnia, przedstawiciele której modlą się do ikony z wizerunkiem Putina jako jednego z wcieleń króla Salomona, księcia Włodzimierza, który ochrzcił Ruś Kijowską czy nawet samego Apostoła Pawła.

Rosyjska Cerkiew Prawosławna została formalnie oddzielona od państwa 2 lutego (20 stycznia) 1918 roku. Cały majątek cerkiewny państwo radzieckie skonfiskowało, duchownych prześladowano – rozstrzeliwano, wysłano do łagrów, a religię zamieniono na ateizm z nowym ‘bogiem’ – Leninem, a potem Stalinem. Pewne ‘złagodzenie’ miało miejsce podczas wojny, gdy wykorzystywano cerkiew do podnoszenia morale narodu radzieckiego. Za Chruszczowa znów wróciły represje, które trwały do pieriestojki Gorbaczowa. Cerkiew ponownie stała się potrzebna państwu za Jelcyna, aby naród uwierzył nowemu przywódcy Rosji i aby wzmocnić jego pozycję. Cerkiew stała się „trzonem tego państwa (...), wchodząc na służbę państwu cerkiew występowała jako pewnego rodzaju korporacja okołopaństwowa ze swoimi interesami” (*Церковь и власть...*).

Współczesna koncepcja relacji cerkiew-władza opiera się na zasadzie dualizmu. W „Podstawach koncepcji społecznej Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej” mówi się o wzajemnym nie mieszanii się w swoje sprawy. Wyjątkami są te dziedziny, które interesują cerkiew i państwo, jak moralność społeczeństwa, status prawny cerkwi, a w dyskursie Cyryla zauważamy w zasadzie wszystkie kwestie, gdyż opieka zdrowotna, budownictwo, rodzina, dobrobyt, suwerenność kraju czy ostatnio wojna. Być może tak patriarcha interpretuje słowa „Podstaw”: zadania i działalność cerkwi i państwa mogą być tożsame nie tylko w osiągnięciu czysto ziemskich korzyści, ale i w realizacji zbawczej misji Cerkwi” (*Основы*, 2000, s. 50).

Dziś widzimy te wspólne, ramię w ramię, wystąpienia patriarchy cerkwi moskiewskiej i przywódcy na Kremlu oraz propagowanie ich wspólnej koncepcji ‘ruskiego miru’, gdzie Rosja jest zbawcą świata prawosławnego.

⁷ pod koniec listopada 1941 roku, gdy Niemcy podchodzili do Moskwy, nad stolicą, na rozkaz Stalina, trzy razy przeleciał samolot z ikoną Matki Boskiej. Po kilku dniach nadszedł silny mróz i sparaliżował wojska niemieckie. Zaczęła się kontrofensywa Armii Czerwonej. O tym wydarzeniu chodzą różne sprzeczne słuchy, czy rzeczywiście miało miejsce. Źródło: <https://ria.ru/20211127/krestnyy-1760926867.html> (dostęp: 03.04.2024).

⁸ Sergiusz (Iwan Stragorodzki) – patriarcha Rusi w latach 1943-1944, mianowany za zgodą Stalina, znany z ogłoszenia deklaracji lojalności Cerkwi wobec władzy komunistycznej, postać kontrowersyjna w historii Cerkwi.

⁹ główna świątynia Sił Zbrojnych Rosji, wybudowana w 2020 roku, jedna z najwyższych świątyń prawosławnych na świecie, w stylu rosyjsko-bizantyjskim ze słynnymi mozaikami z twarzami Putina, ministra obrony Szojgu, marszałkini Rady Federacji Matwijenko, sceną aneksji Krymu, mozaiką z Paradą Zwycięstwa i wizerunkiem Stalina.

¹⁰ Klasztor matki Fotinji, oficjalnie nieuznawany przez cerkiew Cyryla I, w którym odbywają się modlitwy za Putina – „cara całej Rusi, bo tak powiedział jej Bóg, który uratuje Rosję przez straszną nadciągającą klęską. Putin to reinkarnacja króla Salomona, księcia Włodzimierza, Mikołaja II, a ona sama była księżną Olgą”. Źródło: <https://dailystorm.ru/chtivo/on-stanet-carem-i-spaset-rossiyu-reportazh-iz-hrama-putina> (dostęp: 03.04.2024).

2. Patriarcha Cyryl I i jego błyskotliwa kariera

Cyryl I (Władimir Gundiajew) urodził się 20 listopada 1946 roku w Leningradzie w rodzinie duchownych (dziadek i ojciec byli duchownymi) [ojciec patriarchy ochrzcił Putina, o czym sam wspominał – GAZ] i nauczycielki języka niemieckiego. Formalnie nie był pionierem ani komsomolcem, ale od samego początku popierał władzę radziecką. Według jednej z wersji, w wieku 15 lat opuścił dom rodzinny, rozpoczął naukę w szkole wieczorowej i poszedł do pracy, według innej, na skutek trudnych relacji z pedagogiem i niewstąpienia do komsomolu, nie przyjęto go do 9. klasy i musiał iść do pracy. Po upływie 4 lat, z niewiadomych przyczyn, nie wzięto go do armii, a za rekomendacją metropolity Nikodema, znanego agenta KGB, rozpoczął studia w Leningradzkim Seminarium Duchownym. Zgodnie z ówczesnym prawem do seminarium mogli iść tylko ci, którzy odbyli 3-letnią obowiązkową służbę wojskową. W 1969 roku został mnichem i przyjął imię Cyryl, po 4 latach został herodiakonem¹¹, a po kilku miesiącach już heromnichem¹². Akademię Duchowną ukończył w 1970 roku i został stypendystą, wykładowcą i asystentem inspektora. Zaczął reprezentować cerkiew za granicą w ramach prawosławnej organizacji młodzieżowej „Sindesmos”. Pierwszy wyjazd zagraniczny miał miejsce w wieku 23 lat, kiedy to znalazł się w delegacji metropolity Nikodema (agent KGB o pseudonimie „Światosław”) w Pradze (Кондратова). Mówi się, że wtedy został zwerbowany do służb specjalnych i otrzymał pseudonim ‘Michajłow’.

Kwestia agenturalnej przeszłości Gundiajewa była badana przez wiele osób. Z pozycji cerkwi zajął się tym problemem duchowny patriarchatu moskiewskiego Gleb Jakunin¹³, który został deputowanym Rady Najwyższej Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Radzieckiej i w archiwach KGB znalazł informacje o współpracy kierownictwa patriarchatu moskiewskiego z KGB, w tym na temat Gundiajewa, zwanego agentem ‘Michajłowem’ i opublikował te materiały, żądając, aby Cyryl zrezygnował z urzędu (w odpowiedzi na to Święty Synod Cerkwi Rosyjskiej pod przywództwem patriarchy Aleksego II obłożył Jakunina ekskomuniką i wydalili ze stanu duchownego). Kierowany przez agenta ‘Michajłowa’ dział relacji zagranicznych Cerkwi był pewnego rodzaju filią KGB w strukturze cerkiewnej i dzięki temu Gundiajew mógł jeździć za granicę, zwłaszcza do Szwajcarii, pod przykrywką Cerkwi. W tamtych czasach wyjazd za granicę dla zwykłych ludzi był niemożliwy. Karierę również mogły zrobić tylko te osoby, które były w partii albo w KGB. Również dziennikarze gazet szwajcarskich „Tages-Anzeiger” i „Le Matin Dimanche” opublikowali akta Gundiajewa ‘Michajłowa’. Według nich 24-letni Gundiajew – zwany ‘monsigniore Kirill’ – wyjechał do Szwajcarii jako przedstawiciel Cerkwi Rosyjskiej przy Światowym Związku Kościołów w Genewie. Akta obejmują jego wizyty od 1969 do 1989 roku. ‘Michajłow’ rozpracowywał diasporę radziecką, która uciekła ze Związku Radzieckiego, a jako duchowny mógł być powiernikiem ludzi, którym nie odpowiadał ustrój komunistyczny. Utrzymywał również bliskie relacje z konsulem radzieckim Wadimem Mielnikowem, który był agentem KGB. Według konsula-agenta Gundiajew był „osobą radosną, która lubiła świętować do rana z koniakiem i szampanem, wyjazdy w góry szwajcarskie” (Иванова, http), kochały go kobiety

¹¹ herodiakon – w kościele prawosławnym mnich posiadający święcenia kapłańskie w stopniu diakona, czyli pierwszego stopnia święceń sakramentalnych.

¹² heromnich – w kościele prawosławnym mnich posiadający święcenia kapłańskie.

¹³ Gleb Jakunin (1934-2014) – rosyjski duchowny prawosławny, dysydent, bojownik o prawa ludzi wierzących w ZSRR, zwolennik ujawnienia kolaboracji Cerkwi z władzami sowieckimi, z pochodzenia Żyd, przebywał w łagrze i na zesłaniu. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Gleb_Jakunin (dostęp: 19.08.2024).

i wszyscy ciągnęli do niego. Po skandalu z wypadkiem samochodowym, konsul oraz Gundiajew (który jechał zbyt szybko i uderzył BMW w latarnię, co wywołało zainteresowanie mediów w Szwajcarii) musieli opuścić Szwajcarię.

W 2018 roku w Bułgarii wybuchł skandal, gdy na obchodach 140-lecia wyzwolenia Bułgarii spod niewoli osmańskiej prezydent kraju podziękował za wyzwolenie Bułgarii w czasach wojny rosyjsko-tureckiej Polakom, Rumunom, Finom, Ukraińcom, Czarnogórcom i Mołdawianinom. Cyryl zareagował ostro, że żadna Polska czy Litwa nie wyzwoliła Bułgarii, tylko Rosja. Oburzony wicepremier Bułgarii Walerij Simeonow stwierdził: „począwszy do 1996 roku, zarobił 14 mld na imporcie papierosów bez akcyzy. Ten cwaniak sprowadził papierosy na sumę 14 mld dolarów i wina za 4 mld na potrzeby cerkwi, też bez akcyzy. Ma prywatny samolot, willę w Szwajcarii. Jego zegarek kosztuje 30 000. I jeszcze ma śmiałość osądzać bułgarskiego prezydenta. Ten człowiek nie zszedł z niebios, nie przyszedł z Raju i nie jest wysłannikiem Jezusa Chrystusa. On jest znany jako papierosowy metropolita Rosji. To nie jest duchowny prawosławny. To agent Michajłow, drugorzędny agent radzieckiego KGB” (*Буце-премьер...; Демин*). Te słowa wywołały kryzys polityczny w parlamencie, koalicjanci grozili zerwaniem umowy, część społeczeństwa była po stronie wicepremiera, część wsparła patriarchę. Do sądu zwrócił się Emil Milanow, generał w spoczynku, lider prorosyjskiej organizacji „Perun-2000”, sekretarz Ruchu „Rusofile”. Sąd stanął po stronie wicepremiera, uznając, że wystąpienie patriarchy były wystąpieniem polityka, a nie duchownego i żadnych oszczerstw ze strony wicepremiera tam nie było (*В Болгарии...*).

Od 1970 roku Cyryl był osobistym sekretarzem metropolity leningradzkiego Nikodema, w 1971 roku został w wieku 24 lat archimandrytą¹⁴, a następnie przedstawicielem Rosyjskiej Cerkwi przy Światowej Radzie Kościołów w Genewie. W 1974 roku w wieku 27 lat (!) został rektorem Leningradzkiej Akademii i Leningradzkiego Seminarium Duchownego. Zaczął również pełnić szereg funkcji w Światowej Radzie Cerkwi. W 1976 roku został biskupem (mając zaledwie 29 lat) wyborskim, wikariuszem diecezji leningradzkiej, a rok później – arcybiskupem. Było to sprzeczne z kanonami Cerkwi, według której biskupem można zostać w wieku 35 lat. Od 1978 roku zarządzał patriarchszymi parafiami w Finlandii i został zastępcą przewodniczącego Wydziału Zewnętrznych Stosunków Cerkiewnych Patriarchatu Moskiewskiego. Od 1984 roku był arcybiskupem smoleńskim i wiaziemskim, od 1988 – arcybiskupem smoleńskim i leningradzkim, od 1989 roku członkiem Świętego Synodu Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, a rok później – członkiem Synodalnej Komisji Biblijnej. Metropolitą został w 1991 roku. Od 1995 roku był zastępcą głowy Światowego Rosyjskiego Soboru Ludowego, czyli Patriarchy Moskwy i całej Rusi Aleksego II¹⁵. Nazywano go ‘ministrem spraw zagranicznych’, a nawet ‘premierem’ Cerkwi Rosyjskiej. Znow pełni wiele prestiżowych funkcji w Cerkwi, jak honorowy prezes Światowej Konferencji „Religie i świat”, przewodniczący Synodalnej grupy roboczej ds. wypracowania koncepcji Rosyjskiej Cerkwi ds. cerkiewno-państwowych

¹⁴ archimandryta – przełożony większego klasztoru albo kilku klasztorów w kościele prawosławnym, co odpowiada opatowi w kościele zachodnim.

¹⁵ Aleksy II (1929-2008) – piętnasty patriarcha moskiewski i całej Rusi w latach 1990-2008, reaktywował i otworzył 15 tys. parafii zlikwidowanych w czasach radzieckich, odbudował Katedrę Chrystusa Zbawiciela w Moskwie, prowadził szeroką kampanię na rzecz powrotu prawosławia na centralne miejsce w życiu Rosjan po rozpadzie ZSRR, kanonizował Mikołaja II i jego rodzinę, za jego czasów Rosyjska Cerkiew Prawosławna zyskała przedstawiciela przy Unii Europejskiej, Radzie Europy i ONZ, potępił interwencję rosyjską w Czeczenii w 1994 roku. Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksy_II_\(patriarcha_Moskwy\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksy_II_(patriarcha_Moskwy)) (dostęp: 20.08.2024).

relacji i problemów współczesnego społeczeństwa. Aktywnie występował na uczelniach w Rosji i za granicą, napisał kilka książek i ponad pół tysiąca publikacji w prasie, został prezenterem telewizyjnym i członkiem kilku akademii, m.in. nauk humanistycznych, otrzymał szereg medali, orderów. Jego hobby to narciarstwo wysokogórskie, narty wodne, szybka jazda samochodem i miłość do psów. W mediach było wiele artykułów o rzekomej kochance, z którą utrzymuje relacje od lat 30. i z którą ma syna, o orientacji homoseksualnej, ale najczęściej o jego miłości do luksusu i biznesach.

Po śmierci patriarchy Aleksego II w 2008 roku pełnił funkcję strażnika patriarszego tronu, czyli tymczasowej głowy Cerkwi. 27 stycznia 2009 roku w drugim głosowaniu został wybrany przez biskupów Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej na XVI patriarchę moskiewskiego i całej Rusi¹⁶. Uroczysta intronizacja odbyła się 1 lutego 2009 roku w Moskwie w Soborze Chrystusa Zbawiciela. Uważa się, że Cyryl został patriarchą dzięki wsparciu Putina i oligarchów, gdyż wielu delegatów soboru było jednocześnie biznesmenami i członkami partii Putina „Jedna Rosja” (Кондратова).

Fotografia 2. „Pieniądze to grzech. Wezmę wasze grzechy na siebie”.

Źródło: <https://funny.klev.club/4898-kirill-patriarh.html> (dostęp: 04.08.02024).

Fotografia 3. „A teraz wam opowiem, jak żyć w ubóstwie”.

Źródło: <https://m.babr24.com/?IDE=150033> (dostęp: 04.08.02024).

¹⁶ Jego Świątobliwość Patriarcha moskiewski i całej Rusi (ros. Святейший Патриарх Московский и всея Руси) – tytuł przysługujący zwierzchnikowi Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, pierwszemu spośród biskupów. Urząd ten jest dożywotni, zaś wyboru patriarchy dokonuje Sobór Lokalny.

Fotografia 4. „Świece się zapalają, kieszenie nabijają”.

Źródło: https://memoteka.com/Мемы_с_патриархом_Кириллом (dostęp: 04.08.2024).

Pierwsze próby patriarchy w biznesie miały miejsce w latach 80., kiedy to zajmował się spółdzielniami podległymi diecezji smoleńskiej, ale prawdziwy sukces w biznesie odniósł w 2 poł. lat 90. Korzystając z ulg podatkowych dla biznesu założonego przez organizacje religijne, Wydział Zewnętrznych Stosunków Cerkiewnych Patriarchatu Moskiewskiego został założycielem banku komercyjnego „Pierieswiet”, fundacji charytatywnej „Nika”, spółki akcyjnej „Międzynarodowa Współpraca Ekonomiczna, spółki akcyjnej „Wolna Telewizja Ludowa” i wielu innych. Głównie dzięki Fundacji „Nika” zasłynął jako „tytoniowy patriarcha”. „Nika” zajmowała się sprzedażą hurtową papierosów, sprowadzanych do Rosji jako pomoc humanitarna i nie musiała płacić cła. Liczba sprowadzonych papierosów wynosiła miliardy sztuk, a zysk ze sprzedaży – setki milionów dolarów USA, przez co inni biznesmeni, którzy musieli płacić cło, zaczęli przekazywać informacje do pracy o biznesie Cyryla, rozpoczęły się śledztwa dziennikarskie. To nie przeszkodziło Cyrylowi w kontynuacji biznesu tytoniowego i w 1996 roku jego biznes stanowił 10% rosyjskiego rynku tytoniu. Według cerkwi palenie to grzech, ale nie przeszkadzało to Cyrylowi zajmować się takim biznesem.

Kolejny biznes Cyryla to eksport ropy naftowej. Wspólnie z partnerem biznesowym biskupem Wiktorem (Pjankowem) w połowie lat 90. eksportowali za granicę kilka milionów ton ropy na rok. Roczny obrót wynosił ok. 2 mld dolarów. Za czasów Putina utajniono te dane.

W 2000 roku Cyryl zajął się kawiozem, krabami i owocami morza. Rząd pozwolił założonej przez niego spółce „Region” wylawiać kraba kamczackiego i krewetki. Zysk z tego tytułu ocenia się na 17 mld dolarów. Krab był eksportowany głównie do USA, gdyż połowa akcji spółki należała do Amerykanów.

Dziennikarze ujawnili też, że jako głowa diecezji kaliningradzkiej miał udziały w spółce produkującej samochody w Kaliningradzie.

Cyryl zajmował się również środkami masowego przekazu – założył telewizję, Prawosławną Telewizyjną Agencję Informacyjną, obecnie Agencja Informacyjna Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej i na 1 kanale telewizji rządowej ma program „Słowo pasterza”.

Cyrylowi udało się jednak połączyć Cerkiew Patriarchatu Moskiewskiego z Rosyjską Cerkwią Prawosławną za Granicą, zwiększył znacznie liczbę parafii prawosławnych w Korei, Wietnamie, Indonezji, na Filipinach, w Iranie, Iraku, Emiratach Arabskich, RPA, Islandii i innych krajach, doprowadził do zachowania członkostwa Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego w Światowej Radzie Kościołów. Po objęciu tronu metropolity moskiewskiego przeprowadził ‘rewolucję kadrową’ i pozbył się silnych konkurentów (*Агент КГБ...*).

Jak twierdzi metropolita perejeśławsko-wiszniewski Prawosławnego Kościoła Ukrainy – pod przywództwem Cyryla Rosyjska Cerkiew Prawosławna stała się:

jedną z instytucji rosyjskiego, opresyjnego państwa. [...] Cerkiew w Rosji jest dziś de facto jedną z głównych instytucji państwa, specjalizującą się we włączaniu do głów wiernych ideologicznego rosyjskiego neoimperializmu, na dodatek podbudowanego argumentacją religijną. Rosyjska Cerkiew przestała być głosem prawdy. [...] Patriarcha Cyryl wyznaje ponadto ideologię, którą trudno zrozumieć ludziom żyjącym w cywilizowanym świecie. Jest to ideologia „ruskiego miru”, mieszanka herezji i głębokiej duchowej schizofrenii. Zakłada ona, że Rosja zarówno od strony politycznej, jak i duchowej ma przewodzić wszystkim słowiańskim narodom prawosławnym. A rozumiane imperialne państwo i jego władca zastępuje tam Boga (Przeciszewski, 2024).

W Cerkwi Rosyjskiej nie wolno wyrazić poglądów, które są sprzeczne z poglądami Cyryla, a dotyczy to wszystkich sfer: teologii, polityki czy nawet medycyny. Sam patriarcha uważa się za jedną z pięciu najważniejszych osób w Rosji – po prezydencie, premierze, marszałkach Dumy [niższa izba parlamentu – GAZ] i Rady Federacji [wyższa izba parlamentu – GAZ] (Кондратова).

Patriarcha uważany jest za miliardera. W 2020 roku dziennikarze odkryli, że jako prywatna osoba ma trzy mieszkania w Moskwie i jedno w Petersburgu, ekskluzywne zegarki (jeden zauważono na ręce marki Breguet za 30 tys. dolarów, drugi marki Ulysse Nardin z paskiem ze skóry aligatora i białymi brylantami za 16 tys. dolarów), jacht „Pallada”, подарowany przez „Lukoil” o wartości 4 mln dolarów, jacht „Azymut” za 680 tys. dolarów, samolot „Gulfstream G450 za 43 mln dolarów (Клим), Emrayer Legacy 600 za ponad 25 mln dolarów, drogie samochody (np. Toyota Land Cruiser, Cadillac Escalade, Mercedes Maybach, Mercedes-Benz S-Klasse Pullman za 54 mln dolarów, radzieckie samochody Pobieda, Czajka), rezydencje w różnych częściach Rosji, w tym na Krymie (wartość ok. 500 mln. dolarów) obok rezydencji Putina oraz rezydencję w Szwajcarii (*Биография патриарха...; Роскошь без...*). Jako patriarcha ma do dyspozycji ponad 20 rezydencji należących do Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, m.in. w Moskwie, w Karelii (rezydencja i willa), pod Genendżykiem nad Morzem Czarnym, po sąsiedzku z rezydencją Putina, w Carskim Siole pod Petersburgiem.

Fotografia 5. Mem związany z drogim zegarkiem patriarchy, który usunięto z fotografii za pomocą Fotoshop (napis: „Przepraszam, która godzina? Jezusie, od*... się”).

Źródło: https://memoteka.com/Мемы_с_патриархом_Кириллом (dostęp: 05.08.2024).

Fotografia 6. „Sprzedam autokefalię. Drogo”.

Źródło: <https://papik.pro/izobr/karikaturi/7621-karikatura-patriarh-48-foto.html> (dostęp: 05.08.2024).

Fotografia 7. „Pomówmy o sumieniu”.

Źródło: <https://ahilla.ru/patriarh-kirill-duhovnyj-lider-ili-effektivnyj-menedzher/> (dostęp: 05.08.2024).

3. Ideologia ‘ruskiego miru’

Dyskurs religijny w dzisiejszych czasach to nie tylko kazania, ale głównie wystąpienia w mediach, poruszanie kwestii politycznych przez hierarchów kościoła, co zauważamy w Polsce i Rosji. Dyskurs ten uległ zmianie – modyfikacji uległa wizja świata, style religijności, style funkcjonowania instytucji kościelnych. Doskonale widać to na przykładzie wystąpień głowy cerkwi moskiewskiej.

Jak zauważa M. Wojtak „w przestrzeni dyskursu religijnego, zwracamy uwagę (...) na otwarcie na inne dyskursy i balansowanie między biegunem tradycji (wyrazista sakralizacja, często też skostnienie) a biegunem współczesności (rozchwianie reguł, innowacyjność) (2011, s. 76). Dyskurs ten, głównie w mediach, „staje się polimorficzny” (Gazdecka, 2014, s. 195). Nabiera on również cech świeckiej komunikacji, oddziałuje na sferę komunikacji publicznej (Wojtak, 2018, s. 48).

Dzisiejszy dyskurs prawosławny w Rosji to przede wszystkim koncepcja ‘ruskiego miru’. Koncepcja ta po raz pierwszy pojawiła się w zabytku piśmiennictwa ruskiego z drugiej połowy XI wieku pt. „Słowo na odnowienie cerkwi Dziesięcinnej” (ros. „Слово на обновление Десятинной церкви”) napisanym za czasów panowania wielkiego księcia Izjasława Jarosławowicza¹⁷. Była to cerkiew Narodzenia Bogurodzicy na Górze Zamkowej w Kijowie, pierwsza kamienna świątynia chrześcijańska na Rusi, główny ośrodek religijny Rusi Kijowskiej, w której znajdowały się relikwie św. Klemensa – papieża kościoła łacińskiego. Pierwsza cerkiew została zburzona podczas najazdu Mongołów Batu-Chana, następnie odbudowana i zniszczona w 1935 roku przez władze stalinowskie. W „Słowie” pojawił się zapis: „Sławimy i wychwalamy, składamy pokłony w Trójcy wysławianemu Bogu, dziękując temu wiernemu niewolnikowi, który pomnożył skarby swego pana nie tylko w Rzymie, ale i wszędzie: w Chersoniu, jeszcze w ruskim mirze...” (Слово на обновление...). Oznaczało ono wówczas ‘Ruś’ lub ‘Ruska ziemia’. Obecnie ‘мир’ to ‘świat’.

Po raz kolejny koncepcja pojawiła się po 800 latach w artykule historyka Nikołaja Kostomarov z 1861 roku „Dwa ruskie narody” (ros. „Две русские народности”), którego ojciec był Ukraińcem, a matka Rosjanką. W artykule przedstawił swoje poglądy na temat tworzenia się narodów, na które wpływa środowisko geograficzne, kontakty pomiędzy narodami. Szczegółowo opisał kształtowanie się oraz rozwój narodów wschodniosłowiańskich, a także różnice między narodem rosyjskim i ukraińskim, traktowanym jako odgałęzienie narodu rosyjskiego i nazywanym południoworuskim. Potem koncepcja ta zmieniła się na jeden naród staroruski, trzy braterskie narody i obecnie to jeden ‘ruski mir’.

Ta współczesna doktryna narodziła się w latach 90. XX wieku jako odpowiedź na upadek ZSRR i komunizmu. Za jej autorów uważa się Piotra Szczedrowickiego, Siergieja Gradirowskiego i Jefima Ostrowskiego i ich artykuł „1111 znaków 1111 dni do tysiąclecia” (ros. „1111 знаков 1111 дней до тысячелетия”). Według nich epoka narodów-państw dobiega końca, a ‘ruski mir’ to Rosja bez granic politycznych, alternatywa dla izolacji i przeciwstawienia się całemu światu. Tylko język może być mostem, wyspą łączącą rozpadający się świat poradziecki i elementem łączącym z ojczyzną tych Rosjan, którzy wyemigrowali z ZSRR (*Русский мир как неоимперский...*). W 2014 roku ukazał się wywiad z A. Czesnakowem, dyrektorem Centrum Koniunktury Politycznej i zastępcą kierownika Wydziału Polityki Wewnętrznej w Kancelarii Prezydenta, w którym za ojca ‘ruskiego miru’ podaje dziennikarza Gleba Pawłowskiego, dziennikarza, politologa, który opracował kampanię wyborczą Putina w 2000 roku. Po objęciu urzędu prezydenta przez Putina w 2000 roku koncepcję ‘ruskiego miru’ stosowano w stosunku do mniejszości rosyjskojęzycznych, które żyją w byłych republikach radzieckich. Na pierwszym Zjeździe Rodaków (ros. Съезд Соотечественников) Putin wspomniał o konieczności konsolidacji wspólnego ‘ruskiego miru’.

Koncepcja ‘miru’ weszła do dyskursu politycznego w latach 2006-2007 jako rozpowszechnianie języka rosyjskiego i kultury. W 2006 roku Putin stwierdził, że ‘ruski mir’ powinien łączyć wszystkich, komu bliski jest język rosyjski i kultura, niezależnie gdzie żyją. W latach 2008 i 2013 koncepcja ta stała się oficjalną koncepcją polityki zagranicznej Rosji (*Русский мир*).

¹⁷ Izjasław I Jarosławowicz (1024-1078), książę turowski, nowogrodzki, wielki książę kijowski, syn wielkiego księcia Jarosława Mądrego, mąż Gertrudy – córki Mieszka II Lamberta.

W 2007 roku Putin powołał Fundację „Ruski mir”, która miała za zadanie wspierać rozwój języka rosyjskiego, kultury, organizowała konferencje dla rusycystów na całym świecie. Ta koncepcja była świeckim wariantem ‘ruskiego miru’. Po objęciu patriarszego tronu przez Cyryla w 2009 roku koncepcja ta stała się programem ‘drugiej chrystianizacji Rosji’, ‘doktryną Ruskiego miru’, czyli terenów należących do patriarchatu moskiewskiego, a potem wszystkich, którzy czują więź z Rosją. Koncepcja ‘miru’ ewaluowała w 2013 roku, gdy Putin z okazji 1025-lecia chrztu Rusi w Kijowie ‘zapożyczył’ rozumienie ‘miru’ od patriarchy – ‘ruski mir’ miał być odpowiedzią na globalizację Zachodu, miał chronić tradycyjne wartości.

Jędraszczyk twierdzi, że koncepcja ‘ruskiego miru’ Putina i Cyryla I „praktycznie nałożyły się na siebie, a sama cerkiew stała się narzędziem w rękach władzy świeckiej” (2018, s. 195). Estoński dyplomata Eerik-Niiles Kross uważa, że „dla patriarchatu moskiewskiego rząd rosyjski to instrument wcielenia w życie ideologii ‘ruskiego miru’, ‘świętej misji’ Rosji, a dla reżimu Putina ‘ruski mir’ to pasujące usprawiedliwienie ideologiczne dla agresji i rosyjskiego ekspansjonizmu, a patriarchat moskiewski służy mu jako instrument w rozpowszechnianiu tej doktryny” (Ээрик-Нийлес Кросс, 2024). Władza świecka i religijna wspierają się więc na różne sposoby w rozpowszechnianiu idei ‘ruskiego miru’. Rada Europy stwierdziła: „reżim Władimira Putina przyjął neoimperialistyczną ideologię ‘ruskiego miru’, którą Kreml przekształcił w instrument do rozpalać wojny... Hierarchowie patriarchatu moskiewskiego, w tym patriarcha Cyryl, rozstawia ideologię ‘ruskiego miru’, ogłasza wojnę przeciwko Ukrainie i ‘satanistycznemu Zachodowi’ ‘świętą wojnę dla wszystkich Rosjan’ i nawołuje prawosławnych do poświęcenia się dla swojego kraju” (Ibidem).

W 2023 roku Putin w wystąpieniu przed uczestnikami Światowego Rosyjskiego Soboru Ludowego wyjaśnił po raz kolejny pojęcie ‘ruskiego miru’: „to państwo staroruskie [ros. Древняя Русь], Carstwo Moskiewskie, Imperium Rosyjskie, Związek Radziecki, to współczesna Rosja, która przywraca, wzmacnia i pomnaża swoją suwerenność jako imperium światowe. Ruski mir łączy wszystkich, którzy odczuwają duchową łączność z naszą Ojczyzną, którzy uważają się na nośników [ros. носителей] języka rosyjskiego, historii, kultury niezależnie od ich przynależności narodowej czy religijnej” (Эгерт, 2023).

‘Ruski mir’ zmienił swoje znaczenie od momentu wykorzystywania go przez polityków, a zwłaszcza przez cerkiew. Ja zauważył M. Niemcew: „stworzony jako alternatywa dla nacjonalizmu i każdej formie imperializmu, obecnie utożsamiany jest właśnie z nimi” (Кордочкин 2024). Według patriarchy „przynależność do Ruskiego miru określana jest na zasadzie swobodnego wyboru ludzi i narodów. Dlatego nie ma mowy o jakimkolwiek narzucaniu idei Ruskiego miru”. W praktyce przecież widzimy próbę jego siłowego narzucenia Ukrainie w postaci wojny trwającej ponad 2 lata. ‘Mir’ kiedyś miał łączyć ludzi, a jednak podzielił ich. Wielu Rosjan po wybuchu wojny nie chciało się z nim utożsamiać i opuściło ojczyznę. Według patriarchy są oni jak ‘syn marnotrawny’ (ros. блудный сын) i powinni pokajać się. Miedwiediew określił ich ‘zdrajcami’ (ros. предатель) i „ich kości powinny zgnić na obczyźnie” (Ibidem).

Fotografia 8. „Rosja wstaje z kolan. Krym to Rosja”.

Źródło: <https://papik.pro/izobr/karikaturi/7621-karikatura-patriarh-48-foto.html> (dostęp: 05.08.2024).

Sergiej Szumiło, dyrektor Międzynarodowego Instytutu Dziedzictwa Ateńskiego, pracownik naukowy Uniwersytetu w Exeter i Instytutu Historii Ukrainy twierdzi, że koncepcja ‘ruskiego miru’, ogłoszona przez patriarchę, jest ukraińofobistyczna i zbrodnicza, gdyż eliminuje możliwość istnienia Ukrainy i Ukraińców jako samodzielnego narodu: „autorzy obrali sobie za cel pochłonięcie Ukrainy, zniszczenie świadomych Ukraińców i wszystkiego, co jest ukraińskie, przemocą asymilować tych, którzy przeżyją, i osiągnąć to, żeby nasi potomkowie nie znali prawdy o swoich korzeniach” (Осипчук). Według niego koncepcja ‘ruskiego miru’ została opracowana przez patriarchę w latach 90. XX wieku i Putin zaczął ją wykorzystywać w swojej polityce. Przez to Rosyjska Cerkiew stała się „propagandystycznym dodatkiem do putinowskiego reżimu totalitarnego” (Ibidem). To nowe rozumienie idei ‘ruskiego miru’, które „powinno stać się oficjalną państwową i religijną ideologią putinowskiej Rosji” (*«Обыкновенный фашизм»...*) zostało oficjalnie ogłoszone 27 marca 2024 roku. W świątyni Chrystusa Zbawiciela w Moskwie zatwierdzono „Nakaz XXV Światowego Rosyjskiego Soboru Ludowego” pt. „Teraźniejszość i przyszłość Ruskiego miru”, który, jak zapisano w preambule, „jest dokumentem programowym Soboru i nakazem adresowanym do organów władzy ustawodawczej i wykonawczej Rosji” (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024¹⁸). A więc to dokument religijno-państwowy, jak cały dyskurs Cyryla. „Nakaz” składa się z 8 punktów: Specjalna operacja wojskowa, Ruski mir, Polityka zagraniczna, Polityka rodzinna i demograficzna, Polityka migracyjna, Edukacja i wychowanie, Rozwój przestrzenny i urbanistyczny, Rozwój gospodarczy.

Poniżej przedstawimy najważniejsze myśli tego oficjalnego dokumentu, a także inne wypowiedzi patriarchy na dany temat.

¹⁸ tekst „Nakazu” opiera się na cytowaniu tłumaczenia P. Przeciszewskiego (2024) ze zmianami dokonanymi przez autora danego rozdziału monografii.

3.1. ‘Specjalna operacja wojskowa’

Zgodnie z „Nakazem”:

‘specjalna operacja wojskowa’ to nowy etap walki narodowo-wyzwoleńczej narodu rosyjskiego przeciwko zbrodniczemu reżimowi kijowskiemu i stojącemu za nim kolektywnemu Zachodowi, toczącej się na ziemiach Południowo-Zachodniej Rusi od 2014 roku. W toku specjalnej operacji naród rosyjski z bronią w ręku broni życia, wolności, państwowości, tożsamości cywilizacyjnej, religijnej, narodowej i kulturowej, a także prawa do życia na własnej ziemi w granicach jednego Państwa Rosyjskiego. Z duchowo-moralnego punktu widzenia specjalna operacja wojskowa jest Świętą wojną, w której Rosja i jej naród chroniąc jednolitą duchową przestrzeń Świętej Rusi, pełnią misję „Powstrzymującego”¹⁹ [„Katechona”], broniącego świat przed naporem globalizmu i zwycięstwem Zachodu, który popadł w satanizm.

Po zakończeniu operacji specjalnej całe terytorium współczesnej Ukrainy powinno znaleźć się w sferze wyłącznych wpływów Rosji. Możliwość istnienia na danym terytorium rusofobistycznego, wrogiego Rosji i jej narodowi reżimu politycznego, jak i podobnego mu reżimu, zarządzanemu z wrogiego Rosji ośrodka zewnętrznego, powinna być całkowicie wykluczona (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024).

W innych wypowiedziach patriarchy zauważamy, że obowiązkiem prawosławnych i parafii jest pomaganie „tym, którzy są na linii ognia (...) i bronią naszych prawosławnych w Donbasie” (*Патриарх Кирилл призвал православных прихожан...*). Prawosławni powinni zbierać dla nich rzeczy i żywność.

‘Operacja wojskowa’ przyczyniła się według patriarchy do „moralnego przekształcenia społeczeństwa rosyjskiego, któremu będzie teraz łatwiej uwolnić się od narzuconych mu przez Zachód wartości” (*Патриарх Кирилл: СВО...*). Dzięki ‘operacji’ naród rosyjski na nowo zdefiniuje takie wartości jak praca twórcza, prawda, sprawiedliwość, honorowa służba Ojczyźnie. Rosjanie uwolnią się od narzucanych im wartości konsumpcjonizmu.

‘Operacja wojskowa’ to też odzwierciedlenie globalnego konfliktu cywilizacji. Rosyjska cywilizacja, według patriarchy, to „prawdziwie chrześcijańska cywilizacja, która przeciwstawiła się tej, która coraz bardziej odchodzi od Boga” (Kazakova 2024). Według niego od Boga odeszły władze Ukrainy, które zostały oszukane, które wciągnięto w konflikt między mającymi wspólną krew i wiarę ludźmi w Rosji i Ukrainie.

Słowa patriarchy o ‘świętej wojnie’ wywołały zaniepokojenie Światowego Związku Kościołów. Po rozpoczęciu wojny wiele osób uciekło z Rosji. Patriarcha sądzi, że zgrzeszyli, ale nie należy ich potępiać, jeśli odprawią pokutę i wrócą. Jeśli zrozumieją, że popełnili błąd, to Ojczyzna nie może ich odrzucić.

¹⁹ w tekście rosyjskim użyto w cudzysłowie „удерживающим” z Drugiego Listu do Tesaloniczan: „Ибо тайна беззакония уже в действии, только не совершится до тех пор, пока не будет взят от среды удерживающий теперь. И тогда откроется беззаконник, которого Господь Иисус уберет духом уст Своих и истребит явлением пришествия Своего (*Второе послание...*) – Albowiem już działa tajemnica bezbożności. Niech tylko ten, co teraz powstrzymuje, ustąpi miejsca, wówczas ukaże się Niegodziwiec, którego Pan Jezus zgładzi tchnieniem swoich ust i wniwecz obróci [samym] objawieniem swego przyjścia (*Nowy Testament...*). W religii to ‘katechon’, czyli ten, który powstrzymuje. To nowotestamentowe pojęcie oznaczające siłę powstrzymywania nadejścia antychrysta i apokalipsy. Oznacza też doczesną władzę, która miała spełniać funkcję powstrzymywania nadejścia antychrysta oraz czas na nawrócenie się przed końcem świata i zbawienie, do dokonania którego nadejście antychrysta jest konieczne (*Katechon*).

Z wojną związana jest też tematyka broni jądrowej. Co ciekawe, Patriarcha uważa, że twórcy radzieckiej broni jądrowej pracowali pod wstawiennictwem świętego Serafima Sarowskiego²⁰, zgodnie z zamysłem boskim i dzięki temu Rosja jest wolna i niepodległa (Ibidem).

W związku z udziałem żołnierzy w walkach w Ukrainie wśród duchownych toczyły się dyskusje, czy można udzielać eucharystii żołnierzom po powrocie do domu. W 2023 roku archiereje²¹ wyrazili gotowość udzielania eucharystii żołnierzom z wyjątkiem tych, którzy popełnili przestępstwa wojenne. Patriarcha stwierdził, że nie mają prawa tak postępować i powinni wszystkim udzielać eucharystii. Posłużył się przykładem świętego Aleksandra Newskiego²², który powrócił z bitwy na jeziorze Pejpus²³ (ros. чудское сражение) i wtedy nikt nie wątpił, że należy mu udzielić eucharystii (Баранова, 2024).

Wszystkim Rosjanom, którzy zginą w walkach w ramach ‘operacji wojskowej’, patriarcha odpuszcza grzechy, gdyż śmierć żołnierzy jest ofiarą przez nich złożoną, która zmywa z człowieka wszelkie grzechy, jeśli nim kierowało poczucie obowiązku i wykonywanie przysięgi wojskowej (*Патриарх Кирилл заявил о «прощении грехов»...*). Natychmiast w sieciach społecznościowych zawrzało. Oceniono, że przypomina to radykalny islam i wysyłanych na śmierć bojowników. Pisano, że sensem jego nauki jest kazanie zabijać Ukraińców, a jeśli ciebie zabiją, to trafisz do raju, że bogiem Cyryla jest Władimir Putin (*Смерть в Украине...*). W mediach zauważa się również, że jest to manipulowanie wyrwanymi z kontekstu z Ewangelią cytatami, zniekształcanie ich sensu, herezja. Żołnierze powinni iść na front: „idźcie śmiało wypełniać swój wojskowy obowiązek i pamiętajcie, że jeśli oddalicie życie za Ojczyznę, za braci swoich, jak mówi Ewangelia, to będziecie z Bogiem i w Jego Królestwie, w Jego chwale, w Jego wiecznym życiu” (*«Православный шихидизм»...*). Dzień przed wybuchem wojny błogosławił żołnierzy i twierdził, że mają być „gotowi do odpierania wroga na granicach naszej Ojczyzny” (Ibidem). W kazaniu 2 tygodnie po wybuchy wojny stwierdził, że „rozpoczęliśmy walkę, która ma nie fizyczne, a metafizyczne znaczenie” (Ibidem). To walka dobra ze złem. Nie ma tam miłości bliźniego, nadstawiania drugiego policzka, nie ma ‘nie zabijaj’, wręcz przeciwnie. To rozumienie bliskie islamowi, a zwłaszcza koncepcja wybaczenia (ros. прощение): „wybaczenie bez sprawiedliwości to kapitulacja i słabość. Dlatego wybaczeniu musi towarzyszyć obowiązkowe zachowanie prawa do bycia po stronie światłości” (Ibidem). Uważa się, że w ten sposób radykalne idee szahidyizmu i islamskiego fundamentalizmu przeniknęły do środowiska patriarchatu moskiewskiego. Patriarcha i prezydent nie kryją zresztą sympatii do islamu, w odróżnieniu do innych religii.

²⁰ Serafim z Sarowa (1759/1754-1833) – święty prawosławny, mnich, asceta, mistyk związany z monasterem Zaśnięcia Matki Bożej w Sarowie, jedna z kluczowych postaci prawosławia na całym świecie, przypisywano mu zdolność jasnowidzenia, wypędzania złych duchów i uzdrawiania. Przepowiedział rewolucję październikową, wojnę domową w Rosji, upadek Austrii, utratę międzynarodowego znaczenia przez Francję i nadejście antychrysta na ziemię rosyjskie. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Serafin_z_Sarowa (dostęp: 20.08.2024).

²¹ archierej – członek wyższego duchowieństwa (patriarcha, arcybiskup i biskup) w kościele prawosławnym.

²² Aleksander I Newski (1220-1263) – książę Nowogrodu Wielkiego, wielki książę kijowski, włodzimierski z dynastii Rurykowiczów, święty Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, przed śmiercią złożył śluby zakonne i przyjął imię Aleksy. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Newski (dostęp: 10.08.2024).

²³ bitwa na jeziorze Pejpus, inaczej bitwa na lodzie, bitwa na jeziorze Czudzkim, lodowe pobojuwisko – starcie wojsk nowogrodzkich księcia Aleksandra Newskiego z zakonem krzyżackim księcia-biskupa Dorpatu Hermana I 5 kwietnia 1242 roku. Bitwa rozegrała się na zamrożonym jeziorze. Na skutek pokonania zakonu podpisano traktat pokojowy. Bitwa była wykorzystywana w celach propagandowych w radzieckiej i rosyjskiej historii jako ta, która na kilkadziesiąt lat ustaliła zachodnią granicę. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_na_jeziorze_Pejpus (dostęp: 10.08.2024).

Patriarcha chwali żołnierzy na froncie, którzy modlą się, a „modlitwa żołnierzy to «krzyk duszy», który może czynić cuda” (*Патриарх Кирилл раскрыл...*).

Najwięcej kontrowersji wywołały słowa patriarchy z 2022 roku o tym, że „Nie chcemy z nikim walczyć. Rosja nigdy na nikogo nie napadała. To zadziwiające, że tak wielki i potężny kraj nigdy na nikogo nie napadł, tylko bronił swoich granic”. To kraj chroniony przez Boga, ukochany przez Boga, kraj miłujący pokój (*Патриарх Кирилл заявил, что Россия никогда...*).

3.2. ‘Ruski mir’

Ten rozdział „Nakazu” mówi o szczególnej misji Rosji oraz o interpretacji ‘ruskiego miru’:

Rosja jest twórcą, ostoją i obrońcą Ruskiego miru. Granice Ruskiego miru jako duchowego i kulturowo-cywilizacyjnego fenomenu są znacznie szersze od państwowych granic zarówno obecnej Federacji Rosyjskiej, jak i wielkiej historycznej Rosji. Wraz z rozsianymi po całym świecie przedstawicielami rosyjskiej ekumeny, Ruski mir obejmuje wszystkich, dla których rosyjska tradycja, świętości cywilizacji rosyjskiej i wielka kultura rosyjska stanowią najwyższą wartość i sens życia.

Najwyższym sensem istnienia Rosji i stworzonego przez nią Ruskiego miru jest misja duchowa, która polega na tym, aby być światowym „Powstrzymującym”, chroniącym świat przed złem. Historyczna misja polega na tym, aby raz za razem nie dopuścić do prób ustanowienia na świecie uniwersalnej hegemonii – prób podporządkowania ludzkości jednemu złemu początkowi.

Stworzenie tysiącletniej rosyjskiej państwowości jest najwyższą formą politycznej twórczości Rosjan jako narodu. Podziały i osłabianie narodu rosyjskiego, pozbawianie go duchowych i życiowych sił zawsze prowadziły do osłabienia i kryzysu Państwa Rosyjskiego. Dlatego przywrócenie jedności narodu rosyjskiego, a także jego duchowego i życiowego potencjału są kluczowymi warunkami przetrwania i pomyślnego rozwoju Rosji i Ruskiego miru w XXI wieku.

Rodzina jest podstawą rosyjskiego życia narodowego i wewnętrzną ostoją tradycji Ruskiego miru. Ta najbardziej trwała, konserwatywna instytucja społeczna odpowiedzialna za przekazywanie z pokolenia na pokolenie podstawowych wizji świata i człowieka, za zaszczepianie najważniejszych społecznych umiejętności i ról (mężczyzny i kobiety, ojca i matki, obywatela itd.), za zachowanie i przekazywanie światopoglądu cywilizacyjnego, idei narodowej, a także tradycyjnych wartości duchowych i moralnych. Rodzina, będąc najważniejszą szkołą wychowania osobowości, nie tylko pomaga człowiekowi poznawać otaczający świat, ale także uczy go miłości, dobra i współczucia, przekazuje najważniejsze moralne wartości i wskazówki (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024).

Dla patriarchy ‘ruski mir’ to pojęcie niezwykle szerokie. Tak samo, jak Rosja to o wiele więcej niż Federacja Rosyjska. Jego ‘ruski mir’ to „szczególna cywilizacja, do której należą ludzie, którzy dzisiaj nazywają się różnie – Rosjanie, Ukraińcy, Białorusini. Do tego świata [czyli miru] mogą należeć ludzie, którzy w ogóle nie

zaliczają się do świata słowiańskiego, ale którzy odbierają tę kulturową i duchową składową tego świata jako własną” (*Историки, философы...*) stwierdził w jednym ze swych „Słów pasterza” w telewizji rządowej. A więc, każdy według patriarchy może stać się częścią tego miru, niezależnie od swojej narodowości czy nawet religii – wystarczy tylko „podzielać te same wartości, co naród rosyjski” (*Патриарх Кирилл: Русский мир...*).

Propagowana przez Cyryla I wraz z Putinem idea ‘ruskiego miru’ nie spodobała się nawet wszystkim prawosławnym. Niektórzy teolodzy prawosławni uznali ją za heretycką. Amerykański myśliciel G. Weigel porównuje wręcz dokument ogłoszony przez Cyryla „Terażniejszość i przyszłość ruskiego miru” do hitlerowskiego „Mein Kampf”, a jego poglądy są „połączeniem przerażającego kłamstwa i herezji” (Weigel, 2024). Bliski jest on również pronazistowskiemu ruchowi „Niemieccy chrześcijanie”²⁴ (*Deutsche Christen*), a zwłaszcza „Dyrektywom” z 1932 roku i „10 głównym zasadom” z 1933 roku, w których popierano imperialno-religijną doktrynę Trzeciej Rzeszy, błogosławiono ekspansjonistyczne i ksenofobiczne idee, syntezę chrześcijaństwa i niemieckiego socjalizmu narodowego (*«Обыкновенный фашизм»...*). W reakcji na ten dokument cerkwi moskiewskiej duchowni Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego wezwali do postawienia Cyryla przed Soborem Patriarszym Starożytnych Kościołów Wschodnich i odebrania mu godności patriarchy cerkwi moskiewskiej (*Ukraińscy duchowni...*).

3.3. Polityka zagraniczna

Główne koncepcje polityki zagranicznej Rosji według Cyryla to:

Rosja powinna stać się jednym z głównych ośrodków świata wielobiegunowego, przewodzącego procesom integracyjnym i zapewniającym bezpieczeństwo i stabilny rozwój na całej przestrzeni poradzieckiej. Będąc centrum geopolitycznym Eurazji, znajdującym się na przecięciu osi globalnych Zachód – Wschód i Północ – Południe, Rosja powinna regulować równowagę interesów strategicznych i występować jako ostoja bezpieczeństwa i sprawiedliwego porządku światowego w nowym wielobiegunowym świecie. Ponowne zjednoczenie narodu rosyjskiego powinno stać się jednym z priorytetowych zadań polityki zagranicznej Rosji. Rosja powinna powrócić do istniejącej od ponad trzech wieków doktryny o trójjedynym narodzie rosyjskim, zgodnie z którą naród rosyjski składa się z Wielkorusinów, Małorusinów i Białorusinów, będących gałęziami (podgrupami etnicznymi) jednego narodu, a pojęcie „rosyjski” odnosi się do wszystkich Słowian Wschodnich – potomków historycznej Rusi. Oprócz uznania i rozwoju

²⁴ Niemieccy Chrześcijanie – pronazistowski ruch religijny w niemieckim protestantyzmie w latach 1932-1945. W programie ruchu podkreślono nadrzędność niemieckiego nacjonalizmu i rasizmu nad dotąd tradycyjnie głoszonymi wartościami chrześcijańskimi. Ruch nakreślił następujące cele: zakaz prokreacji z „obcymi rasami” (chodziło głównie o Żydów), wykluczenie osób pochodzenia żydowskiego z Kościoła, stworzenie jednolitego „Kościoła Rzeszy” (zamiast dotychczasowych 29 Kościołów w danych krajach związkowych), odrzucenie Starego Testamentu i „weryfikacja” Nowego Testamentu w celu usunięcia z niego elementów tradycji i kultury żydowskiej, ochrona „czystości rasy niemieckiej” przez odrzucenie „niedotykalnych” i „niepełnowartościowych” (czyli osób narodowości innych, niż niemiecka, chorych i upośledzonych) oraz zniszczenie marksizmu. Członkowie ruchu w latach 30. aktywnie propagowali antysemityzm i faszystyzm w ścisłej współpracy z NSDAP. Stworzyli własną literaturę religijną i własne nabożeństwa. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Niemieccy_Chrześcijananie (dostęp: 12.08.2024).

w nauce rodzimej, doktryna trójjedności powinna być umocowana prawnie i stać się integralną częścią rosyjskiego systemu prawnego. Trójjedność powinna być zaliczona do oficjalnego wykazu wartości duchowych i moralnych i otrzymać właściwą ochronę prawną.

Rosja powinna stać się krajem-schronieniem dla wszystkich rodaków na świecie, cierpiących na skutek naporu zachodniego globalizmu, wojen i dyskryminacji. Oprócz rodaków nasz kraj może stać się schronieniem dla milionów obcokrajowców, broniących tradycyjnych wartości, lojalnych wobec Rosji i gotowych do integracji językowej i kulturowej w naszym kraju (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024).

Na skutek twierdzeń patriarchy o ‘trójjedności’ narodu i negowaniu Ukrainy został on objęty sankcjami Ukrainy, Kanady, Australii i Czech, a Rada Europy uznała Rosyjską Cerkiew Prawosławną za instrument propagandy kremlowskiej (*Патриарх Кирилл, назвавший...*).

Jeszcze w 2016 roku patriarcha uważał, że cerkiew musi zrobić wszystko, aby pomóc państwu w normalizacji relacji z USA: „trzeba zrobić wszystko, aby radykalnie zmienić relacje między Rosją a USA w lepszą stronę. Należy rozumieć, że są dwa takie potężne państwa, które mogą się zniszczyć wzajemnie, które mogą zniszczyć świat swoim potencjałem wojskowym. Nie wolno w żadnym wypadku dopuścić do wojny” (*Патриарх Кирилл: Церковь поможет...*). Będąc na Czukotce, mówił: „Pomódlmy się o dobre relacje między Rosją a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, przecież jesteśmy sąsiadami. Trudno to sobie wyobrazić, ale jesteśmy bliskimi sąsiadami, żyjemy zaledwie w odległości czterech kilometrów” (*Патриарх Кирилл на Чукотке...*).

W 2003 roku radykalnie zmienił poglądy i wezwał wiernych do specyficznej modlitwy: „Módlcie się o upadek dolara, na którym zbudowane jest bezbożne państwo pod nazwą USA. Niech upadnie ta ostoja satanizmu, niech upadnie Zachód. Nie będzie Zachodu – nastąpi zwycięstwo Ruskiego miru” (*Мицкелюнас, 2023*).

Według Patriarchy Zachód utracił wiarę chrześcijańską, a w zamian panuje tam ‘agresywna bezbożność’ (ros. *агрессивное безбожие*). Ludzie na Zachodzie nie protestują, gdy zamyka się świątynie, gdy przekształca się je w restauracje, a „wiara wyszła z serc ludzi, przestała być im potrzebna” (*Патриарх Кирилл заявил, что страны...*).

Wartości, które propaguje Zachód są sprzeczne z boskim zamysłem i stanowią wyzwanie dla przekonań chrześcijańskich. To bezbożny rozwój cywilizacji, to ‘diabelskie kuszenie’, kłamstwo, oszustwo i zguba (*Патриарх Кирилл заявил о противоречии...*).

To Zachód jest winny wojny w Ukrainie, to Zachód nie chce pokoju, Zachód „napada na rosyjską ziemię, gdyż ta przeszkadza mu w przyjsciu na świat antychrysta”, a konfrontacja Rosji z Zachodem to Apokalipsa (*Патриарх Кирилл заявил о появлении...*). Zachód planuje zmienić mentalność mieszkańców Ukrainy, uczynić ich wrogami Rosji. Zachód zbroi się, a jego elity mają za cel powstrzymanie Rosji, ale robią to obcymi rękoma – próbuje uczynić wrogami braterskie narody – rosyjski i ukraiński. NATO nie żałuje środków, aby napompuwać Ukrainę bronią i instruktorami. Ale najgorsze jest próbowanie mentalnego przerobienia Ukraińców i żyjących tam Rosjan na wrogów Rosji. Na Zachodzie w strasznym tempie rozprzestrzenia się rusofobia, szefowie państw zachodnich nakładają na Rosję sankcje gospodarcze, które szkodzą wszystkim i otwarcie mówią, że chcą, aby cierpieli nie tylko władarze Rosji, dowództwo wojskowe, ale i cały naród rosyjski (*Патриарх Кирилл обвинил западных...*).

Elity zachodnie toczą wojnę przeciwko tradycyjnej instytucji rodziny, dominuje tam ideologia gender, małżeństwa jedнопłciowe. Elita prowadzi rekonstrukcję dziedzictwa chrześcijańskiego, które ukształtowało cywilizację zachodnią. Europa coraz bardziej przypomina Patriarsze, jak napisano w Ewangelii, „grób pobieleny, z zewnątrz wygląda pięknie, lecz wewnątrz jest pełen kości trupich i wszelkiego plugastwa” (Вятчанин, 2023).

Kultura zachodu to ‘kultura złotego cielca’ – koncentruje się tylko na wartościach materialnych i dobrobycie (Цебровская, 2024).

3.4. Polityka rodzinna i demograficzna

Patriarcha w „Nakazie” zajmuje się również kwestią rodziny i demografii:

Głównym zagrożeniem dla istnienia i rozwoju Rosji jest przeżywana przez nasz kraj katastrofa demograficzna. Aby przetrwać w XXI wieku, zachować suwerenność i własną tożsamość cywilizacyjną Rosji niezbędny jest stały, a co najważniejsze, intensywny przyrost naturalny. Rozwiązanie tego problemu nie jest możliwe bez odrodzenia się w Rosji tradycyjnej rodziny wielodzietnej, a także tradycyjnych wartości rodzinnych.

Silna wielodzietna rodzina, jej ochrona i zapewnienie dobrobytu, wzrost liczby urodzeń i walka z aborcją powinny znajdować się w centrum całej polityki państwowej. Rodzina i zapewnienie jej dobrobytu powinny być uznane za główny narodowy cel rozwoju, a także strategiczny priorytet narodowy Federacji Rosyjskiej. Odpowiednie poprawki powinny być dopisane do kluczowych dokumentów o planowaniu strategicznym Federacji Rosyjskiej.

Powinien być opracowany i wprowadzony w życie kompleks środków zachęcających pary małżeńskie do posiadania trzeciego i kolejnego dziecka. Jednym z takich środków może być wprowadzenie częściowego lub całkowitego umorzenia zadłużenia hipotecznego w zależności od urodzenia się w rodzinie kolejnego dziecka (np. po urodzeniu trzeciego dziecka umarza się 50% długu, czwartego – 75%, po urodzeniu piątego – dług hipoteczny jest umorzony w całości).

Konieczne jest wprowadzenie całego kompleksu działań zachęcających pracodawców do zatrudniania rodziców wielodzietnych, przede wszystkim, ojców rodzin wielodzietnych. Jednym z takich środków może stać się wprowadzenie ulg dotyczących płacenia przez pracodawców składek ubezpieczeniowych, pobieranych od wynagrodzeń i innych poborów na rzecz pracowników, będących wielodzietnymi rodzicami.

Konieczne jest opracowanie i przyjęcie nowej Koncepcji Polityki Demograficznej Federacji Rosyjskiej, w której kluczowe wskaźniki demograficzne powinny być zdecydowanie zrewidowane. Kierując się tezą wielkiego rosyjskiego uczonego D. Mendelejewa o tym, że „najwyższym celem polityki jest wypracowanie warunków dla rozmnażania się ludzi”, państwo powinno wyznaczyć sobie długoterminowy cel strategiczny – w ciągu stu lat stałego wzrostu demograficznego doprowadzić liczbę ludności Rosji do „mendelejewskich” 600 milionów²⁵.

²⁵ D. Mendelejew (1834-1907), wielki chemik i uczony, w jednej z prac z początku XX wieku oszacował, że w 1950 roku Rosję powinno zamieszkiwać 282,7 mln osób, a w 2000 roku – 594,3 mln. Do prognoz wykorzystał dane ze spisu powszechnego z 1897 roku, gdy Rosję zamieszkiwało 128,2 ml osób, a także roczny wskaźnik przyrostu – 15 osób na 1 000 mieszkańców (1,5% na rok). Rosjanie uważają, że jego prognozy były prawidłowe i gdyby nie wojny i inne katastrofy, to tyle milionów mogło zamieszkiwać Rosję (*Почему не сбылся...*).

Państwo powinno podjąć wszystkie działania na rzecz ochrony rodziny i wartości rodzinnych przed propagowaniem aborcji, rozwiązłości seksualnej i rozpusty, a także sodomii i innych zbrodni seksualnych. Do społeczeństwa powinny powrócić tradycyjne dla narodu rosyjskiego czystość i cnota. Cała kultura ojczysta, przede wszystkim masowa, powinna działać na rzecz stworzenia w społeczeństwie kultu rodziny, wielodzietności, wierności małżeńskiej, odpowiedzialnego rodzicielstwa, a także atrakcyjności życia rodzinnego. Przygotowanie do założenia rodziny i życia rodzinnego powinny być celem edukacji szkolnej. Moralne podstawy życia rodzinnego (prowadzenie rodziny) powinny być ujęte w wykazie obowiązkowych przedmiotów szkolnych.

Stosunek społeczeństwa rosyjskiego do aborcji powinien zmienić się całkowicie. Od najdawniejszych czasów Cerkiew uważa umyślne przerwanie ciąży (aborcja) jako grzech ciężki. Zasady kanoniczne przyrównują aborcję do zabójstwa. Usprawiedliwianie celowego przerwania ciąży, prowadzące do epidemii aborcji, powinno być zaprzestane. Należy opracować i przyjąć odpowiednie poprawki do ustawodawstwa federalnego zakazujące propagowania, a także nakłaniania do aborcji przy braku wskazań medycznych czy społecznych. Za popełnienie wskazanych czynów powinna być wprowadzona odpowiedzialność administracyjna i karna. Oprócz tego, należy ustawodawczo zakazać dokonywania aborcji przez niepaństwowe instytucje medyczne, wnosząc odpowiednie poprawki do Federalnej Ustawy „O licencjonowaniu niektórych rodzajów działalności” z dnia 04.05.2011 Nr 99-FZ, Ustawy Federalnej „O podstawach ochrony zdrowia obywateli Federacji Rosyjskiej” z dnia 21.11.2011 Nr 323-FZ, a także innych prawnych aktów normatywnych, przewidujących wprowadzenie zakazu dokonywania sztucznego przerywania ciąży przez organizacje medyczne, które nie należą do państwowego i samorządowego systemu opieki zdrowotnej.

W celu usystematyzowania, a także wdrożenia w życie licznych propozycji w sferze demografii należy opracować kompleks uzasadnionych naukowo środków polityki demograficznej i pronatalnej²⁶, których stosowanie w praktyce doprowadzi do realnego wzrostu liczby rodzin wielodzietnych, a także liczby wzrostu urodzeń – wzrostu współczynnika dzietności (płodności całkowitej). W celu sprawdzenia skuteczności proponowanych posunięć, a także wypracowania ich optymalnego połączenia, powinno być przeprowadzone przetestowanie opracowanych środków demograficznych i pronatalnych na terenach poszczególnych podmiotów Federacji Rosyjskiej w postaci projektów pilotażowych. Następnie powinny być upowszechnione w szerokim zakresie te praktyki, które udowodniły swoją skuteczność, na terenie całej Federacji Rosyjskiej, z wniesieniem poprawek do odpowiednich dokumentów dotyczących planowania strategicznego, a także normatywnych aktów prawnych na szczeblu federalnym i regionalnym (*Hakas XXV...*; Przeciszewski, 2024).

²⁶ pronatalny – sprzyjający narodzinom, umożliwiający narodziny.

Dla Cyryla rodzina to podstawa istnienia Rosji, stąd z radością przyjął ogłoszenie przez Putina 2024 roku w Rosji ‘Rokiem rodziny’. Bez odpowiedniej polityki rodzinnej Rosja może przestać być mocarstwem, może utracić terytoria i może zniknąć: „Komuś może wydawać się, że lepiej przekierować ogromne strumienie pieniężne w rozwój, na przykład przemysłu: oczywiście, takie inwestycje szybciej zwrócą się i pomnożą. Ale jeśli inwestować w dosłownym sensie w zachowanie i zwiększenie narodu, to nie będzie miał kto korzystać z tych osiągnięć” (*Патриарх Кирилл считает зацуту семьи...*).

Rodzina to „błogosławieństwo dla narodu i kraju”, rodzina „zgodnie z zamysłem Boga jest nie tylko kolebką życia, ale i pierwszą szkołą miłości, odpowiedzialności i służby bliskim” (*Патриарх Кирилл назвал многодетные...*).

Wielką rolę w rodzinie powinna odgrywać miłość, dlatego tworząc rodzinę, należy pamiętać, że „miłość to nie tylko kwiaty i radość okresu znajomości czy pierwszych lat małżeństwa, miłość – to przede wszystkim ofiara, kiedy jeden małżonek oddaje się drugiemu, kiedy nie ma niczego, czego byłoby żal oddać, kiedy ludzie gotowi są oddać swoje zdrowie, swoją krew jeden za drugiego, to to jest prawdziwa miłość” (*Патриарх Кирилл усмотрел опасные...*). Dlatego należy zrobić wszystko, aby nie dopuścić do przemocy w rodzinie, aby nie dopuścić do ingerowania w rodzinę jakichś organizacji, które udają pomoc rodzinie, gdyż to ingerencja z zewnątrz, a „rodzina to święta przestrzeń kochających się wzajemnie ludzi” (Ibidem).

Szczególną rolę mają do spełnienia rodziny duchownych prawosławnych: „Rodzina duchownego to zawsze przykład dla otoczenia, szczególnie tam, gdzie duchowny mieszka w otoczeniu ludzi i nie ma takiego wyobcowania, jak to ma miejsce w megapolisach. W Megapolisie można ukryć się w swoim mieszkaniu, nawet sąsiad z tej samej klatki nic nie będzie wiedzieć. A w parafiach na wsi wszyscy wiedzą o wszystkim, i patrząc na duchownego i jego żonę, pragną widzieć w ich relacjach przykład dla siebie” (*Патриарх Кирилл: семья священника...*). Dlatego już seminarzystów należy przygotowywać do życia w rodzinie.

Sam patriarcha bardzo ‘dba’ o swoją rodzinę: dziennikarze ujawnili, że jego ‘święta rodzina’ posiada nieruchomości na sumę 225 mlb rubli (*РПЦ ответила...*): jedna daleka kuzynka (ros. троюродная сестра) Jelena Chołodowa posiada mieszkanie w Moskwie i Petersburgu, druga zaś, Lidia Leonowa, w Moskwie, Petersburgu, pod Moskwą i 1/3 budynku gospodarczego w Petersburgu (*«Проект» нашел...*). Mieszkanie w Moskwie w słynnym Domu na Nabrzeżu²⁷, gdzie zameldowane są niby siostry – Jelena i Lidia – stało się obiektem tzw. afery kurzowej (ros. пыльное дело). W 2012 roku Lidia Leonowa złożyła pozew przeciwko sąsiadowi z dołu, byłemu ministrowi zdrowia Rosji, że przez remont jego mieszkania w 2010 roku i kurz zniszczeniu uległy jej książki i zażądała 20 mln rubli (680 tys. dolarów). Jak się okazało, prawdziwym właścicielem jest Cyryl, a mieszkanie otrzymał od prezydenta Jelcyna w 1994 roku.

²⁷ Dom na Nabrzeżu (ros. Дом на набережной) – znany jako ‘Dom Rady Ministrów’, kompleks mieszkalny z 1931 roku w styku konstruktywizmu nad rzeką Moskwą naprzeciw Kremla. Miejsce zamieszkania elity radzieckiej to 8 budynków od 8 do 10 pięter, 5050 mieszkań i 25 klatek. Oprócz mieszkań w kompleksie były biblioteka, pralnia, bank, przychodnia, żłobek i przedszkole, sala sportowa, kort tenisowy, sklepy, pomieszczenia dla służby. Obecnie mieszkają tam potomkowie pierwszych mieszkańców oraz słynne gwiazdy estrady, kina, teatru, naukowcy i działacze kultury. Źródło: https://ru.wikipedia.org/wiki/Дом_на_набережной (dostęp: 19.08.2024). Za Stalina z 2500 mieszkańców 800 stało się ofiarami represji. Dom pojawiał się w filmach i literaturze, był obiektem wielu tajemniczych historii.

Były minister musiał wypłacić odszkodowanie, gdyż sąd zablokował mu rachunki bankowe i wprowadził zakaz wyjazdu z kraju do momentu wypłaty odszkodowania (*Ущерб квартиру...*).

Ważną kwestią jest również aborcja, która w Rosji jest finansowana z budżetu i dopuszczalna do 12. tygodnia na życzenie kobiety, a w dowolnym innym okresie z przyczyn medycznych. Patriarcha występuje radykalnie przeciw propagowaniu aborcji i jej finansowaniu ze składek ubezpieczeniowych wszystkich obywateli kraju. Przyczynę aborcji upatruje w „nacisku lekarzy na krewnych, w trudnych warunkach materialnych i finansowych” (*Пампуарх в Думе...*), a jeśli udałooby się dwukrotnie zmniejszyć liczbę aborcji, to w kraju zauważalny byłby „stały i duży wzrost demograficzny” (*Ibidem*).

Według patriarchy w społeczeństwie istnieje takie przekonanie, że przerwanie ciąży to prawo człowieka, że poczęte dziecko to przeszkoda w komfortowym życiu i źródło niedogodności. Według niego „to kpina z praw człowieka” (*Пампуарх Кирилл назвал аборты...*).

Cyryl zwrócił się również do kobiet, które nie chcą rodzić: „jeśli nie możecie wychować dziecka, ale urodziłyście go albo jesteście gotowe urodzić, nie zabijajcie dziecka, urodźcie i oddajcie nam, Cerkwi, a my zrobimy wszystko, aby wychować wasze dziecko. I nigdy nie będziemy przeszkadzać, abyście mogły odwiedzać je, czuć jedność ze swoim dzieckiem” (*Пампуарх Кирилл призвал женщин...*).

Patriarcha występuje też przeciw rodzicielstwu zastępczemu, czyli korzystaniu z usług surogatek, zwłaszcza kobiet z zagranicy, które było dość popularne przed izolacją Rosji od 2022 roku. Według danych z 2021 roku w Rosji rodziło się każdego roku ok. 22 tys. dzieci dzięki surogatom. Cyryl zwrócił się do parlamentu o przyjęcie przepisów zakazujących tego rodzaju macierzyństwa, zwłaszcza z udziałem cudzoziemek, gdyż to „niszczy jedność rodziny i staje się formą eksploatacji kobiet, które są w potrzebie (...). Sama instytucja macierzyństwa zastępczego nie jest błogosławiona przez Cerkiew, tym bardziej niemoralne jest wykorzystywanie macierzyństwa na eksport, niemoralne jest sprzedawanie za granicę potencjału rozrodczego kobiet, kiedy widzimy w naszym kraju zmniejszenie liczby ludności” (*Кеппински 2021*). Złożony w Dumie projekt przewiduje zezwolenie na korzystanie z usług surogatek tylko obywatelom Rosji, którzy znajdują się w związku małżeńskim i nie mają więcej niż 55 lat. Projekt też zakazuje reklamowania takich usług (*Ibidem*). Ustawa została przyjęta w 2022 roku, a patriarcha podziękował parlamentowi za przyjęcie i Putinowi za podpisanie ustawy. W ustawie zrobiono wyjątek dla rodzin, w których jeden z małżonków jest cudzoziemcem i zakazano korzystania z usług surogatek samotnym mężczyznom.

3.5. Polityka migracyjna

Wiele miejsca w dyskursie Cyryla zajmuje również migracja i jej wpływ na Rosję:

Skuteczna polityka demograficzna nie jest możliwa bez nowej polityki migracyjnej.

Niekontrolowany masowy napływ zagranicznej siły roboczej prowadzi do zaniżania wartości wynagrodzeń rdzennej ludności i w efekcie do zastępowania jej przez imigrantów w całych branżach gospodarki krajowej. Masowy napływ migrantów, nie mówiących po rosyjsku i nie mających

należytych wyobrażeń o rosyjskiej historii i kulturze, a co za tym idzie, niezdolnych do integracji ze społeczeństwem rosyjskim, zmienia oblicze rosyjskich miast, co z kolei prowadzi do deformacji jednolitej przestrzeni prawnej, kulturowej i językowej kraju. W największych miastach powstają i aktywnie rozwijają się zamknięte enklawy etniczne, będące wylęgarnią korupcji, zorganizowanej przestępczości etnicznej i nielegalnej migracji. Działając według własnych zasad stanowią one grunt dla ekstremizmu i terroryzmu oraz są źródłem ogromnych napięć w społeczeństwie.

W tych warunkach Rosja potrzebuje:

- wprowadzenia poprawek do obowiązującej Koncepcji Polityki Migracyjnej Federacji Rosyjskiej na lata 2019-2025, a także wdrożenia ich do rosyjskiego ustawodawstwa migracyjnego;
- opracowania i przyjęcia nowej wersji „kodeksu migracyjnego” (projektu ustawy federalnej „O warunkach wjazdu (wyjazdu) i pobytu (zamieszkiwania) w Federacji Rosyjskiej cudzoziemców i bezpaństwowców”);
- uchwalenia poprawek w istotny sposób wzmacniających odpowiedzialność karną i administracyjną za przestępstwa i wykroczenia w dziedzinie migracji zewnętrznej;
- udoskonalania ustawodawstwa regulującego kwestie obywatelstwa Federacji Rosyjskiej, a także ochrony praw i legalnych interesów rodaków.

Wymienione wyżej dokumenty planowania strategicznego, jak również ustawy federalne powinny być opracowywane na podstawie nowych idei koncepcyjnych, odpowiadających nowym warunkom oraz wyzwaniom i zagrożeniom, przed którymi stanie Rosja w nadchodzących latach w związku z gwałtownie zmieniającą się sytuacją wojskowo-polityczną i geograficzno-gospodarczą na świecie.

Głównymi priorytetami nowej polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej powinny być:

1. Obrona rosyjskich rodzin, ich praw i interesów społeczno-ekonomicznych. Tworzenie warunków zapewniających zatrudnienie obywatelom Rosji oraz wysoki poziom dochodów rodzin rosyjskich;
2. Obrona rosyjskiej tożsamości cywilizacyjnej, jednolitej przestrzeni prawnej, kulturowej i językowej kraju. Obrona praw i prawnych interesów Rosjan i innych rdzennych narodów Rosji;
3. Obrona krajowego rynku pracy, zapewnienie rozwoju naukowo-technologicznego gospodarki rosyjskiej oraz zwiększenie wydajności pracy;
4. Wdrożenie skutecznej kontroli państwa oraz planowania i zarządzania zewnętrznymi przepływami migracyjnymi;
5. Tworzenie warunków sprzyjających masowej repatriacji rodaków do Rosji, a także przyjazdu zagranicznych wysoko wykwalifikowanych specjalistów, naukowców, inwestorów i członków ich rodzin, lojalnych wobec Rosji oraz gotowych do integracji językowej i kulturowej;

6. Znaczące ograniczenie napływu do Federacji Rosyjskiej należącej do innych kultur, nisko wykwalifikowanej siły roboczej z zagranicy. Wprowadzenie zasady maksymalnej odpowiedzialności prawnej i ekonomicznej pracodawcy za sprowadzonych przez niego pracowników zagranicznych należących do innych kultur;
7. Zapewnienie bezpieczeństwa antyterrorystycznego, przeciwdziałanie nielegalnej migracji i przestępczości na tle etnicznym (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024).

Kwestia migrantów zajmuje ważne miejsce w dyskursie Cyryla I, którzy przybywają do Rosji i nie są bliscy Rosjanom „ani pod względem wiary, ani kultury” (*Патриарх Кирилл заявил о риске...*), „nie potrafią mówić po rosyjsku, potem zaczynają komunikować się po rosyjsku, a potem zaczynają żenić się z Rosjankami, meldują się i stają obywatelami” (Ibidem). Tu pojawia się ryzyko, jak stwierdził podczas spotkania ze studentami Uniwersytetu Moskiewskiego w 2023 roku: „jeśli obca wiara, obca kultura zaczną się tak rozprzestrzeniać, to w pewnym momencie zrównają się, nie daj Boże, zaczną dominować, to utracimy kraj, utracimy swoją tożsamość” (Ibidem).

Na światowym Festiwalu Młodzieży w 2024 roku stwierdził, że obecność migrantów jest dopuszczalna pod dwoma warunkami: „powinni szanować kraj i naród, w środowisku którego pracują” i nie powinni „tworzyć narodowych gett, agresywnych wobec otoczenia” (*Патриарх Кирилл назвал условия присутствия...*). Jego niechęć do migrantów to nie żaden nacjonalizm: „Niech nikt nas nie straszy rosyjskim nacjonalizmem. Rosyjskiego nacjonalizmu nie ma w naturze, to każdy wie. Ale mówić o wadze i o Roli rosyjskiego narodu w zachowaniu naszego wielonarodowościowego kraju, myślę, że to ważny temat” (*Патриарх Кирилл призвал не пугать...*).

Migranci mogą przyjeżdżać do Rosji, ale „mamy prawo żądać szacunku do naszych wartości, kultury ze strony tych, kto przyjeżdża” (Галоян, 2024). Identycznie stwierdził Putin na forum „Silne idee dla nowych czasów” – migranci muszą przestrzegać prawa i tradycji, w tym regionalnych, i uczyć się języka (Ibidem). Jak na razie, według patriarchy, jest coraz gorzej w kraju przez migrantów: „mamy coraz więcej świadectw o zrzeszaniu się migrantów w przestępcze społeczności i organizacje eksternistyczne i o związanych z tym konfliktami, które zagrażają międzyreligijnemu i międzynarodowościowemu spokojowi i zgodzie. W wielu regionach, w tym w mieście, gdzie znajduje się najważniejszy tron [Moskwa] życie ludności rdzennej staje się praktycznie nie do wytrzymania” (Гудощников, 2023).

3.6. Edukacja i wychowanie

Przyswojenie idei światopoglądowych oraz wartości duchowych i moralnych cywilizacji rosyjskiej to najważniejszy aspekt nacjonalizacji współczesnych elit rosyjskich, a także wychowania przyszłych pokoleń obywateli Rosji. Rozwiązanie tego problemu wymaga suwerenizacji krajowego systemu edukacji.

Rodzime programy edukacyjne, a także wychowawcze należy oczyścić z obcych narodowi rosyjskiemu i niszczycielskich dla społeczeństwa rosyjskiego destrukcyjnych koncepcji i postaw ideologicznych, przede wszystkim zachodnich. Należy opracować i wprowadzić do systemu nauczania

krajowego przedmiotów o charakterze społecznym i humanistycznym nowy paradygmat społeczno-humanitarny oparty na rosyjskiej tożsamości cywilizacyjnej i tradycyjnych rosyjskich wartościach duchowych i moralnych.

Rozwiązanie problemu budowy nowego paradygmatu społeczno-humanitarnego zakłada:

- krytyczną rewizję zachodnich teorii i szkół naukowych (przede wszystkim z zakresu nauk społecznych i humanistycznych) pod kątem ich zgodności z suwerennym światopoglądem rosyjskim oraz ich przydatności lub destrukcyjności dla wzmacniania samoświadomości narodowej;
- zrewidowanie ogółu nauk humanistycznych, powszechnie przyjętych teorii i koncepcji w oparciu o ich korelację z systemem idei światopoglądowych i wartości moralnych cywilizacji rosyjskiej;
- przebudowę systemów metodologii, standardów i ocen bez oglądania się na międzynarodowe (a właściwie narzucone przez Zachód) kryteria i wzorce;
- zreformowanie krajowego systemu edukacji w celu dostosowania go do podstawowych parametrów suwerennego światopoglądu rosyjskiego.

Dla realizacji „Podstaw polityki państwa na rzecz zachowania i umacniania tradycyjnych rosyjskich wartości duchowo-moralnych”, zatwierdzonych Dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 9.11.2022 roku nr 809, w dziedzinie edukacji, konieczne jest opracowanie i przyjęcie pakietu normatywnych dokumentów prawnych, jak również materiałów metodologicznych, uściślających i wyjaśniających kluczowe postanowienia Dekretu nr 809 w odniesieniu do krajowych szkół średnich i wyższych (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024).

Patriarcha zwraca uwagę na rolę edukacji, a zwłaszcza edukacji religijnej. Sprzyjać ma temu zwiększenie godzin przedmiotu szkolnego „Podstawy kultury religijnej i etyki świeckiej”. W Rosji istnieje 200 szkół cerkiewnych, co jest niewystarczające dla tak wielkiego kraju, a „doświadczenie szkół prawosławnych i innych instytucji edukacyjnych, programy i statuty których są stworzone na tradycji prawosławnej, należy rozwijać, a same szkoły wspierać na wszelkie możliwe sposoby” (*Патриарх Кирилл о современном...*). Studenci uczelni świeckich, tak jak duchownych, powinni poznać podstawy teologii i z radością przyjąć decyzję o finansowaniu przez państwo edukacji teologicznej i uznania teologii jako dyscypliny naukowej przez Główną Komisję Akredytacyjną w 2015 roku: „może to wyglądać jak paradoks, ale wykształcenie teologiczne nieuchronnie poszerza horyzonty i uczy szacunku wobec przedstawicieli innych kultur” (*Патриарх Кирилл объявил о финале...*).

Na spotkaniu z rektorami i dyrektorami szkół z Centralnego Okręgu Federalnego w 2014 roku skrytykował system matur (ЕГЭ), który opiera się na przygotowaniu do testów. Edukacja powinna mieć charakter całościowy: „jeśli edukacji nie będzie towarzyszyć wychowanie jednostki, to szkoła nie będzie rozwiązywać tych problemów, które stoją przed nią” (*Святейший Патриарх...*). Szkoła powinna wychowywać w takim systemie wartości, który kształtowałby miłość do ojczyzny, pragnienie założenia rodziny (Ibidem).

Na spotkaniu w Parlamencie z okazji Bożego Narodzenia w 2016 roku stwierdził, że „wykształcony człowiek to nie tylko specjalista, to jednostka posiadająca świat wewnętrzny. Edukacja nie tylko daje kompetencje, ale pomaga człowiekowi być szczęśliwym” (*Образованный человек...*).

System edukacji musi zajmować się wychowaniem duchowym i moralnym, gdyż wtedy „tylko silni duchem i czysti w sercu ludzie poradzą sobie z problemami, które są we współczesnym świecie. Nie należy bać się samemu przyznać się i przyznać się przed innymi ludźmi, że motywacja religijna i moralna są mocno połączone ze sobą dla większości ludzi w Rosji i na świecie” (*Святейший Патриарх Московский...*).

System edukacji przekształcił się w Rosji w sferę usług, a „powinniśmy reanimować właściwy stosunek do edukacji, który istniał w Rosji, w tym przed rewolucją (...). Wykładowca to nie sprzedawca, który oferuje do kupienia pewną wiedzę, a mentor, który pomaga młodemu człowiekowi znaleźć swoją drogę w życiu” (*Патриарх Кирилл: Россия...*), stwierdził podczas nadania mu tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Woroneskiego w 2011 roku.

Edukować należy i rozum i serce: „jeśli kształcenie rozumu związane jest z edukacją, nauką, to kształcenie serca związane jest z takim wpływem na ludzką duszę, kiedy to eliminuje się z niej zło. Oświecić duszę, to znaczy usunąć zło, to znaczy przekazać ją we władanie światłości. Jeśli tak będziemy edukować nasz naród (...) to rzeczywiście życie naszego narodu zmieni się na lepsze. A ponieważ Rosja to mocarstwo, mające wpływ na cały świat, to poprzez to doświadczenie syntezy intelektualnej i duchowej my rzeczywiście możemy wpływać na świat” (*Патриарх Кирилл: Какая...*). Po raz kolejny widzimy misję Rosji w wypowiedzi patriarchy, tym razem w sferze edukacji.

3.7. Rozwój przestrzenny i urbanistyczny

Kwestie rozwoju miast, urbanistyki, to również element „Nakazu” patriarchy i jego wypowiedzi medialnych:

Zapewnienie znacznego wzrostu liczby urodzeń wymaga przestrzennych przekształceń Rosji – zasadniczej zmiany w polityce rozwoju przestrzennego i urbanistycznego.

W praktyce powinno to oznaczać:

- odejście od priorytetowego rozwoju dużych i wielkich aglomeracji miejskich, masowej budowy wielomieszkaniowych budynków mieszkalnych, jak również od nadmiernej koncentracji miejsc pracy i sił wytwórczych w megapolisach (wielkich miastach);
- przejście do tradycyjnego dla Rosji równomiernego rozmieszczenia ludności i sił wytwórczych na terenie całego kraju przez masowe przesiedlanie mieszkańców miast do wygodnych osiedli podmiejskich i jednorodzinnych budynków mieszkalnych;
- zmianę priorytetów rozwojowych rodzimego przemysłu budowlanego na rzecz masowego budownictwa indywidualnego na skalę przemysłową, które za 10-15 lat powinno stanowić co najmniej 70-80% ogółu mieszkań budowanych w kraju.

Rozwiązanie tych problemów wymaga pilnego opracowania i przyjęcia zrehabilitowanych na nowo wersji Podstaw Polityki Państwa na rzecz Rozwoju Regionalnego, Strategii Zagospodarowania Przestrzennego, a także zmian w obecnej wersji Strategii Rozwoju Budownictwa oraz Gospodarki Mieszkaniowo-Komunalnej.

Głównym celem nowej polityki państwa na rzecz rozwoju regionalnego, polityki rozwoju przestrzennego i urbanistycznego oraz rozwoju budownictwa powinno być zapewnienie trwałego przyrostu naturalnego ludności Rosji, osiąganego dzięki wysokim wskaźnikom urodzeń (zasada demograficzna). Głównym kryterium oceny skuteczności w powyższych dziedzinach administracji publicznej powinna być zmiana współczynnika dzietności całkowitej na kobietę (TFR).

Prymat zasady demograficznej zakłada, że w nowej wersji Podstaw polityki państwa na rzecz rozwoju regionalnego, a także Strategii zagospodarowania przestrzennego, znajdzie się priorytet interesów państwa w celu zapewnienia rodzinom dobrobytu i wzrostu urodzeń ponad interesami rosyjskimi monopoli przy podejmowaniu decyzji o rozmieszczeniu sił produkcyjnych na terenie kraju. Z terenów szesnastu megapolisów i ogromnych obszarów wyludnionych Rosja do roku 2050 winna przekształcić się w równomiernie zamieszkały i zagospodarowany krajem z przewagą niskiej zabudowy 1000 odrodzonych średnich i małych miast – w Gardariki²⁸ XXI wieku. Osiedla podmiejskie powinny stać się głównym typem osadnictwa w kraju, 80% ludności Rosji (czyli ponad 30 milionów rosyjskich rodzin) powinno mieszkać we własnych domach jednorodzinnych na własnej ziemi. Przy zasiedlaniu i zagospodarowaniu terytoriów główną uwagę należy zwracać na sprawy bezpieczeństwa, zatrudnienia, poziomu dochodów realnych, środowiska sprzyjającego człowiekowi, zdrowego odżywiania, wygodnych mieszkań, dostępności wysokich technologii, a także infrastruktury informacyjnej, społecznej i transportowej. Życie na własnej ziemi, w sprzyjającym środowisku i komfortowych warunkach, we własnym urządzonym domu, w którym można założyć rodzinę, urodzić i wychować trójkę lub więcej dzieci, powinno stać się widocznym ucieleśnieniem idei Ruskiego miru (*Нарка XXV...*; Przeciszewski, 2024).

W sprawach architektury i urządzania miast patriarcha zazwyczaj wypowiada się na temat konieczności budowy nowych świątyń, ich wyglądu: świątynie powinny być „prawdziwym dziełem sztuki, wcieleniem piękna i harmonii pomysłów artystycznych architektów (...). W każdej dzielnicy świątynia powinna być architektoniczną dominantą krajobrazu miejskiego, ośrodkiem duchowym, oświatowym i kulturowym dla mieszkańców” (*Святейший Патриарх Кирилл: новые храмы...*). Program budowy nowych świątyń w Moskwie pod nazwą „Program-200” został rozpoczęty w 2009 roku przez Cerkiew i Radę Miasta Moskwy (tzw. Rząd Moskwy). Program przewiduje budowę świątyń w każdej dzielnicy miasta, mają być blisko ludzi. Planuje się budowę 200 świątyń, co według patriarchy to stanowczo za mało: „Nigdzie na świecie,

²⁸ Gardariki (‘kraj ogrodów’) – nazwa pojawiająca się w źródłach skandynawskich, oznaczająca w X-XI wieku łańcuch fortów ciągnący się wzdłuż rzeki Wołchow do Ładogi. Od XII wieku nazwa ta przeszła na całą Ruś.

w żadnym mieście, w żadnej stolicy nie buduje się tyle świątyń chrześcijańskich. A my uważamy, że 200 to mało, mamy w planach wybudować więcej. Dlaczego? Dlatego, że jest zapotrzebowanie wśród ludzi” (*ПИЦ верно служит...*).

Szczególnie ostro występuje przeciwko wielkim miastom, tzw. megapolisom: „wiemy, w jaki koszmar przekształcają się megapolisy, jak ciężko ludziom tam żyć, jak miesza się i niszczy w takim stylu życia cały system wartości” (*Патриарх Кирилл: современные...*).

3.8. Rozwój gospodarczy

„Nakaz” również formułuje szereg zaleceń dotyczących gospodarki:

Rosja potrzebuje suwerennej i efektywnej gospodarki opartej na pełnej kontroli państwa nad własnym systemem walutowo-pieniężnym i finansowym, a także na wyprzedzającym rozwoju gałęzi przemysłu, technologii i produkcji nowego (szóstego) porządku technologicznego.

Głównymi celami gospodarki krajowej powinno być zwiększenie rzeczywistego dobrobytu rosyjskich rodzin, zwiększenie liczby miejsc pracy, zapewnienie wzrostu liczby urodzeń, zasiedlenie i zagospodarowanie ogromnych przestrzeni rosyjskich, zapewnienie suwerenności i zdolności obronnych kraju oraz konkurencyjność rosyjskich technologii, towarów i usług na rynku krajowym i zagranicznym.

Aby sformułować propozycje mające za zadanie osiągnięcie powyższych celów, Komitet Społeczno-Ekonomiczny Światowego Rosyjskiego Soboru Ludowego opracował program zaawansowanego społeczno-gospodarczego rozwoju Rosji „Sprawiedliwość społeczna i wzrost gospodarczy” (*Наказ XXV...*; Preciszewski, 2024).

Według patriarchy Rosja to przykład dla świata, jak połączyć rozwój gospodarczy, postęp technologiczny z odrodzeniem wiary w sercach ludzi. Coraz więcej krajów zazdrości Rosji tego, że stała się „atrakcyjną alternatywą rozwoju cywilizacyjnego” (Щербакowa, 2024).

Wcześniejsza sytuacja gospodarcza Rosji nie była najgorsza według patriarchy: „człowiek zarabia trochę więcej czy mniej (nie daj Boże, żeby sytuacja gospodarcza nie pogorszyła się), ale ogólnie to żadnej tragedii w kraju nie ma obecnie” (*Патриарх Кирилл призвал россиян...*). Ludzie nie powinni smuć się, gdyż „rozczarowują się tylko ludzie ze słabymi nerwami, wewnątrznie słabi, puści” (Ibidem). Obecnie problemem jest rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństwa i dlatego „daj Boże, aby rozwój gospodarki i prawidłowa polityka wewnętrzna sprzyjały temu, aby pokonywać te olbrzymie dysproporcje między ludźmi zamożnymi i ubogimi” (*Патриарх Кирилл – о Николае...*).

Oceniając wprowadzone sankcje gospodarcze wobec Rosji, stwierdził, że tylko przyniosły korzyść Rosji: „Jeśli by sankcji nie było, to trzeba by było je wymyśleć. dlatego, że, niestety, bez terapii szokowej my nigdy nie potrafiliśmy tak pracować, jak powinno się pracować” (*Патриарх Кирилл: Санкции...*). Rosja sama może produkować wszystko, z wyjątkiem owoców tropikalnych.

Zatwierdzony przez cerkiew moskiewską „Nakaz” to zalecenia dla rządzących, to koncepcja rozwoju państwa, jego gospodarki. To program ‘ruskiego miru’ według patriarchy. Niezwykle szeroki, radykalny, wychwalający Rosję i nakazujący być jej liderem na świecie.

4. Pozostałe tematy w dyskursie patriarchy Cyryla I

4.1. Dyskurs patriarchy na temat Rosji

W wystąpieniach patriarchy Rosja to „lider wolnego świata, przykład dla innych państw”, „kraj wolny od wpływów zewnętrznych, kraj, który wybrał własną drogę” (Одинцов, 2021). Tylko Rosja jest „alternatywą cywilizacyjnego rozwoju dla ludzi, którzy uświadomili sobie duchowy kryzys Zachodu”. Rosji zazdroszcza, gdyż jest silna gospodarczo, geograficznie. Rosja łączy w sobie postęp naukowy i technologiczny, rozwój gospodarczy, odrodzenie wiary w sercach ludzi (*Патриарх Кирилл заявил, что Россия...*). Rosja proponuje alternatywne spojrzenie na świat, na Boga, na człowieka i dlatego dla wielu jest jak bielmo w oku i wielu chce z nią skończyć (*Патриарх Кирилл увидел...*).

Rosja to, według Cyryla, supermocarstwo (ros. сверхдержава), jej siła leży w tradycji moralnej, duchowym bogactwie i sile narodów ją tworzących (*Патриарх Кирилл раскрыл...*).

Rosja odgrywa epokową rolę, powstrzymuje rozwój bezbożności, negacji Boga i Kościoła na skalę cywilizacji ludzkiej”. Ludzie zamieszkujący Rosję połączyli w swej świadomości serce i wiarę do Boga, wiedzę naukową i współczesną kulturę, co jest prawdziwym osiągnięciem cywilizacyjnym Rosji, które wpłynie na życie całej ludzkości (*Патриарх Кирилл: «Россия...»*).

Dla patriarchy Rosja to ‘wyspa wolności’ (ros. остров свободы). To określenie najpierw użył, mówiąc o Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w 2018 roku, w 2022 tak stwierdził o Moskwie, która jest „wyspą wolności i duchowego sprzeciwu wobec negacji Boga (богоборчество) i zniesienia moralności (отмена морали) na świecie”, a potem odniósł to do całej Rosji podczas wykładów z okazji Bożego Narodzenia w 2023 roku (*Патриарх сравнил Россию...*).

4.2. Wypowiedzi dotyczące Putina

Patriarcha Cyryl I od początku pełnienia urzędu wspiera i chwali Putina. Na początku 2012 roku powiedział do Putina: „Pana prezydentura to cud”. Takie oświadczenie wywołało konsternację nawet wśród duchowieństwa, a zwłaszcza tych, którym bliski był poprzedni patriarcha, dla którego najważniejsza była cerkiew, a nie udział w życiu politycznym (*Кирилл, ангел-хранитель...*).

Ich relacje wzajemne oparte są na komplementowaniu, wspieraniu, wspólnych wystąpieniach na różnych uroczystościach, wręczaniu sobie wzajemnie medali.

Cyryl i całe duchowieństwo modlą się za prezydenta z okazji różnych uroczystości – czy to kolejne objęcie urzędu, czy to urodziny. Z okazji 70. urodzin Putina w 2022 roku rozesłano list do wszystkich diecezji z prośbą Cyryla I o modlitwę w domu wszystkich arcybiskupów, biskupów, mnichów i świeckich za zdrowie prezydenta. W liście zawarto 2 rodzaje modlitw:

- ektenia [rodzaj litanii – GAZ]: „Modlimy się także do Ciebie, Panie nasz, Boże, za głowę Państwa Rosyjskiego, Władimira Władimirowicza, i o dar swego bogatego miłosierdzia i hojności dla niego, aby obdarzył go zdrowiem i długim życiem oraz wybawił go od wszelkiego oporu wrogów widzialnych i niewidzialnych, aby go utwierdził w mądrości i sile duchowej, w obliczu wszystkich, Panie, wysłuchaj i zmiłuj się”;

- polychronion [życzenie długich lat – GAZ]: „Dobrobytu i spokojnego życia, zdrowia i zbawienia oraz sukcesów we wszystkim, udziel, Panie, czcigodnej Głowie Państwa Rosyjskiego Władimirowi Władimirowiczowi, władzom, armii i ludowi naszej chronionej przez Boga Ojczyzny i zachowaj ich na wiele pomyślnych lat” (*Патриарх Кирилл предложил...*).

W lipcu 2024 roku z okazji imienin Putina modlił się za niego, nazywając go „prawdziwie prawosławnym pierwszym prezydentem, który nie ukrywa swojej przynależności do cerkwi prawosławnej, który przyjmuje eucharystie, który żyje życiem cerkwi i jednocześnie jest jednym z najwybitniejszych politycznych działaczy współczesności, mającym ogromny autorytet na całym świecie” (*Патриарх Кирилл назвал Путина...*). Jak te słowa mają się do rozwodu, życia z kochanką i wspólnymi dziećmi, do wydawania rozkazów bombardowań, zabójstw, do uważania go za zbrodniarza wojennego w świecie zachodnim?

Po ostatniej inauguracji Putina w maju 2024 roku patriarcha życzył mu długich lat życia i aby „daj Boże, aby koniec wieku oznaczał zakończenie Pana rządzenia” (*Патриарх Кирилл пожелал...*). Użyta fraza „до скончания века” oznacza w dyskursie prawosławnym „до конца мира”, czyli „do końca świata” (*Патриарх Кирилл пожелал Путину править еще...*). Może dlatego z oficjalnego nagrania uroczystości została usunięta. Życzył mu również „Niech Pan Bóg pomoże Panu dalej nieść tę służbę, którą sam Bóg na Pana wyznaczył” (*Патриарх Кирилл сказал Путину...*). Patriarcha może tu korzystać ze swej interpretacji słów Św. Pawła: „Každy niech będzie poddany władzom, sprawującym rządy nad innymi. Nie ma bowiem władzy, która by nie pochodziła od Boga, a te, które są, zostały ustanowione przez Boga. Kto więc przeciwstawia się władzy – przeciwstawia się porządkowi Bożemu. Ci zaś, którzy się przeciwstawili, ściągają na siebie wyrok potępienia” (Rz 13, 1-2), czy słów Św. Piotra: „Bądźcie poddani każdej ludzkiej zwierzchności ze względu na Pana: czy to królowi jako mającemu władzę, czy to namiestnikom jako przez niego posłanym celem karania złoczyńców, udzielania zaś pochwały tym, którzy dobrze czynią. Taka bowiem jest wola Boża, abyście przez dobre uczynki zmusili do milczenia niewiedzę ludzi głupich. Jak ludzie wolni [postępujcie], nie jak ci, dla których wolność jest usprawiedliwieniem zła, ale jak niewolnicy Boga. Wszystkich szanujcie, braci miłujcie, Boga się bójcie, czcicie króla!” (1 P 2, 13-17) (Борецкая, 2016, s. 11-12).

Patriarcha w jednej z przemów nazwał Putina ‘Ваше высочество’ (‘Wasza Wysokość’), poprawiając się za chwilę na ‘Ваше превосходительство’ (‘ekscelencja’), mówiąc, że „nasze czasy odznaczają się wielką miłością Bożą, bo na czele państwa Rosyjskiego jest osoba prawosławna, która nie wstydzi się swojej wiary”. Putin to dla Rosjan „bardzo dobry, mądry, serdeczny człowiek”, ale powinien być również srogi i podejmować decyzje, które mogą być związane z ofiarami, gdyż czyni to dla dobra narodu, dla dobra kraju i takie surowe decyzje nie powinny być osądzone przez ludzi i cerkiew. Powinien być jak Aleksander Newski, który nie szczędził wrogów, ale został świętym (*Кирилл пожелал Путину править...; Патриарх Кирилл заявил...*). Jeśli więc popełnia błędy, kieruje się srogością, to cerkiew wiernemu synowi wszystko wybaczy.

Po inauguracji piątej prezydentury odprawił uroczystą modlitwę i pobłogosławił Putina jak kiedyś błogosławiono carów. Politolog Nikołaj Sorokin stwierdził, że w ten sposób błogosławieństwo było symbolem przekształcenia Putina we ‘wschodniego imperatora’, który podlega tylko osądom Boga, a nie ludzi (*Политолог рассказал...*).

Fotografia 9. Cyryl i Putin²⁹.

Źródło: <https://papik.pro/izobr/karikaturi/7621-karikatura-patriarh-48-foto.html> (dostęp: 07.08.2024).

4.3. Stosunek do innych religii

Patriarcha podejmuje liczne próby poszukiwania sojuszników po konflikcie z cerkwią ukraińską, która oddzieliła się od patriarchatu moskiewskiego. Pierwsza próba to zorganizowane na szybko spotkanie z Franciszkiem w 2016 roku na lotnisku w Kubie, podczas którego nie rozmawiano o kwestiach religijnych czy teologicznych. Było to polecenie Putina nawiązania relacji z Watykanem jako jednym z ośrodków wpływów na świecie. Patriarcha liczył, że dość ‘lewacki’ papież z Ameryki Łacińskiej może być wykorzystany do krytyki prawicy ukraińskiej i kapitalistów zachodnich. Ale nic z tego nie wyszło. Kolejną próbą było nawiązanie relacji z amerykańskimi protestantami za czasów prezydentury Trampa. Cerkiew Moskiewska chciała dialogu wokół tradycyjnych wartości, czyli krytyki ideologii gender i polityki zachodniej. Również nic z tego nie wyszło. Cyryl postanowił zwrócić się na południe, w kierunku islamu. Cyryl również tutaj miał pomóc Putinowi, m.in. w negocjacjach na temat cen nośników energii. Ta praktyka ma swoje źródła w czasach ZSRR, kiedy KGB i KC KPZR wykorzystywały Cerkiew na arenie międzynarodowej do propagowania swych interesów. Wspomina się również o tym, że spora część majątku Patriarchy jest objęta sankcjami na Zachodzie, a więc poszukuje nowych miejsc do lokowania kapitału. Najważniejsze jednak jest wtórowanie Putinowi, który stwierdził, że prawosławnym jest bliżej do muzułmanów niż katolików. Słowa Patriarchy o potrzebie dialogu z muzułmanami na posiedzeniu Najwyższej Rady Cerkiewnej były ‘gromem z jasnego nieba’ dla przywódców prawosławnych (Горевой, 2021). Według patriarchy w odróżnieniu od poprawnego politycznie chrześcijaństwa zachodniego islam kontynuuje „dość konkretną etykę” i „bezkompromisową tradycję”. Chrześcijaństwo na Zachodzie przestało być potrzebne, gdyż „kościół przestał ludziom mówić wyraźnie i jasno, co jest dobrem, a co jest złem” («Православный шихидизм»...). W Patriarchacie Moskwy powołano specjalną Radę Ekspertką do spraw współdziałania ze światem islamu, jej eksperci badają i próbują dostosować niektóre elementy ‘islamskiego miru’ do ‘ruskiego miru’.

Patriarcha po wybuchu wojny z Ukrainą szczególnie negatywnie odnosi się do grekokatolików. Na posiedzeniu archierejów w 2023 roku stwierdził, że „w rozpalaniu i wspieraniu prześladowań prawosławnych ludzi w Ukrainie biorą czynny udział tak

²⁹ aluzja do słynnego pominka epoki socrealizmu – „Robotnik i kołchoźnica” W. Muchinej – GAZ.

zwani greko-katolicy – unicy, którzy na skutek nielegalnych zagarnięć świątyń na terenie Ukrainy uzyskują korzyści, (...) a sama idea unii – podporządkowania życia cerkiewnego Rzymowi przy zachowaniu obrządku wschodniego, już od końca XVI wieku przyniosła wiele cierpień prawosławnym chrześcijanom na terenie Rzeczypospolitej, w skład której wchodziły ziemie zamieszkałe kiedyś przez rosyjskich prawosławnych ludzi”. Wśród tych ‘prześladowań’ wymienił polonizację i nawracanie na katolicyzm na ziemiach Zachodniej Rusi, pogromy parafii na zachodzie Ukrainy w latach 90. XX wieku i aktywny udział greko-katolików w przewrocie kijowskim w latach 2023-2014. Dziś są pomocnikami władz ukraińskich przy prowadzeniu polityki dyskryminacji wobec kanonicznej Cerkwi Prawosławnej (*Святейший Патриарх...*).

Po rozmowach z Franciszkiem w 2016 roku Rosyjska Cerkiew Prawosławna kontynuowała dialog z kościołem katolickim, ale z kościołem protestanckim nie ma zamiaru prowadzić dialogu. Tak to wyjaśnił Cyryl na XX Światowym Rosyjskim Soborze Ludowym w 2016 roku: „Powstrzymujemy nasz dialog. Za wyjątkiem naszych relacji z kościołem katolickim, bo ten jak na razie... pomimo ogromnej presji z zewnątrz, zachowuje wierność ewangelicznym wartościom chrześcijańskim. Nasze zewnętrzne relacje pomiędzy kościołami i chrześcijanami obecnie nie dotyczą realnego dialogu z zachodnim protestantyzmem” (*Патриарх Кирилл: «Русская Православная...*). Powodem tego, według Patriarchy, jest odejście protestantów od wartości ewangelicznych, którzy chcą przypodobać się silnym tego świata. Cerkiew prawosławna niby to ostoja Ewangelii? Cerkiew moskiewska nie chce się przypodobać Putinowi? Absurd.

4.4. Stosunek do LGBT

Ważne miejsce w wypowiedziach Patriarchy zajmuje środowisko LGBT, nazywane przez niego złem, grzechem albo zboczeniem (ros. извращение). Patriarcha popiera podejmowane przez państwo środki, aby „odgrodzić ludzi od zła” (*Патриарх Кирилл призвал «к дальнейшим...*). Rosyjska Cerkiew Prawosławna „kategorycznie nie uznaje i nigdy nie uzna” (*В РПЦ сочли...*) jednopłciowych związków i małżeństw. Przypomnijmy, że według rosyjskiego prawa, od 2023 roku międzynarodowy ruch LGBT jest zakazany i uważany jako organizacja ekstremistyczna, obowiązuje też ustawa o zakazie propagowania LGBT i zmiany płci. Oficjalnie Patriarcha uważa, że osób ze skłonnościami homoseksualnymi „nie należy karać, dlatego zawsze występujemy kategorycznie przeciwko wszelkim represjom i dyskryminowaniu ludzi z odmienną orientacją seksualną” (*Патриарх Кирилл считает гомосексуализм...*).

Wypowiadając się na temat zachodnioeuropejskich przepisów o małżeństwach jednopłciowych, stwierdził, że są one przeciwne zasadom moralnym, ludzie buntują się w reakcji na takie przepisy, jak „buntowali się przeciwko faszystowskim przepisom i przeciwko apartheidowi, bo te przepisy zrywają z moralnością” (*Патриарх Кирилл сравнил законы...*). Małżeństwa gejów to „bardzo niebezpieczny apokaliptyczny symptom” (Владимирова, 2014).

W 2024 roku wyraził wielkie zadowolenie, że przyjęto w Rosji przepisy zakazujące propagowania ideologii LGBT, ale to mu nie wystarcza. Teraz za cel obrał Walentynki i Halloween, które „nie mają niczego wspólnego z prawdziwą miłością. Popularność tego święta jest związana z popularyzacją idei wolnej miłości” (*Глава РПЦ выступил...*).

Z okazji Wielkiej Nocy w 2024 roku w reakcji na wykorzystywanie kolorystyki LGBT do malowania pisanek i kołaczy wielkanocnych stwierdził: „Bójcie się Boga” (https://vk.com/wall-166774454_684353).

Podsumowanie

Bez wątpienia Cyryl to zwolennik i propagator polityki Kremla, nazywany ‘Z-patriotą’, wspólnik Putina, szerzący idee ‘rasyzmu’, były agent KGB, objęty sankcjami w Europie. W 2023 roku Służba Bezpieczeństwa Ukrainy wydała za nim list gończy. Zarzuca mu się „zamach na integralność terytorialną Ukrainy oraz prowadzenie agresywnej wojny lub agresywnych działań bojowych” (*Służba Bezpieczeństwa...*). Według SBU należy do ścisłego kierownictwa wojskowo-politycznego Rosji, w celu upowszechniania propagandy wykorzystuje podlegające mu wspólnoty wiernych, regularnie rozpowszechnia narrację Kremla podczas kazań w Internecie i w swoich komentarzach wideo (Ibidem). Dlatego też parlament ukraiński przyjął, a prezydent podpisał w 2024 roku, ustawę „O ochronie ustroju konstytucyjnego w sferze działalności organizacji religijnych”, która zakazuje działalności Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego na terenie Ukrainy, gdyż prowadzi ona propagowanie ‘ruskiego miru’.

W dyskursie patriarchy zauważana jest polityka neoimperializmu, wywyższania Rosji, specjalnej misji Rosji jako zbawcy świata, Rosji, która powstrzymuje nadejście antychrysta. To dyskurs gardzenia innymi, nie znającymi języka rosyjskiego, kultury Rosji, gasterbeiterami, migrantami, surogatkami, kobietami, które zmuszone bywają przerwać ciążę. Dyskurs gardzenia Zachodem i jego mieszkańcami i obcą kulturą. W dyskursie tym nie ma tam miłości chrześcijańskiej w zachodnim rozumieniu. To ‘miłość’ prawosławia moskiewskiego wobec bliźnich, ‘braci’ z ‘trójjedynego narodu’, która wyraża się w błogosławieniu żołnierzy zabijających Ukraińców. Taki jest dyskurs prawosławny w Rosji prezentowany przez głowę Cerkwi Patriarchatu Moskiewskiego. Czy można go nazwać dyskursem religijnym czy raczej polityczno-agitacyjnym? Niestety, wiele z tych poglądów możemy zauważyć w dyskursach politycznych w Polsce, USA, na Słowacji czy Węgrzech, oczywiście umiejętnie dostosowanych do własnych potrzeb. Oby tylko Cyryl nie stał się dla nich wzorem.

Bibliografia

- «Обыкновенный фашизм», или «Русский мир» московского патриарха Кирилла как апология христианства, ксенофобии и насилия. (2024). Pobrane z: <https://irs.org.ua/p/131>.
- «Православный шихидизм» и неоязыческая теология войны московского патриарха Кирилла. (2022). Pobrane z: <https://afon.org.ua/ru/pravoslavnyj-shakhidizm-i-neoyazy-cheskaya-teologiya-vojny-moskovskogo-patriarkha-kirilla.html>.
- «Проект» нашел у семьи патриарха Кирилла имущество на 225 млн рублей. (2020). Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/30917382.html>.
- Вятчанин, Н. (2023). Патриарх Кирилл предостерег от злорадства в отношении Запада. Pobrane z: <https://www.pnp.ru/politics/patriarkh-kirill-predostereg-ot-zloradstva-v-otnoshenii-zapada.html>.

- Gazdecka, E. (2014). *Religia w mediach. Dyskurs religijny, a język mediów na tle przemian kulturowych w Rosji i w Polsce*. Pobrane z: https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/27546/189-198%20Ewa%20Gazdecka_Religia%20w%20mediach.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Jędraszczyk, K. (2018). Cerkiew Prawosławna na Ukrainie i w Rosji po 2013 r. wobec wyzwań politycznych, konfliktu rosyjsko-ukraińskiego oraz pytań o granice suwerenności, *Przegląd Zachodni*, 1, 191-209.
- Katechon. Pobrane z: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Katechon>.
- Nowy Testament. 2 List do Tesaloniczan. Okoliczności powtórnego przyjścia Chrystusa. Pobrane z: <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=1005>.
- Przeciszewski, M. (2024). *Metropolita Drabynko: Putin z Cyrylem powinni zająć miejsce na ławie oskarżonych*. Pobrane z: <https://www.onet.pl/informacje/kai/metropolita-drabynko-putin-z-cyrylem-powinni-zajac-miejsce-na-lawie-oskarzonych/55c5ydq,30bc1058>.
- Przeciszewski, P. (2024). *Rosyjski Sobór Ludowy: Ukraina winna się znaleźć w strefie wyłącznych wpływów Rosji*. Pobrane z: <https://www.ekai.pl/rosyjski-sobor-ludowy-ukraina-winna-sie-znalezc-w-strefie-wylacznych-wplywow-rosji/> (tł.: P. Przeciszewski).
- Służba BEzpieczeństwa Ukrainy wydała list gończy za Cyrylem, patriarchą Moskwy i całej Rusi. (2023). Pobrane z: <https://www.pap.pl/aktualnosci/sluzba-bezpieczenstwa-ukrainy-wydala-list-gonczy-za-cyrylem-patriarcha-moskwy-i-calej>.
- Ukraińscy duchowni chcą postawić patriarchę Cyryla przed trybunałem. (2022). Pobrane z: <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art36056591-ukrainscy-duchowni-chca-postawic-patriarche-cyryla-przed-trybunalem>.
- Weigel, G. (2024). *Wielkoruska ideologia ramię w ramię z bluźnierstwem i herezją*. Pobrane z: <https://opoka.org.pl/News/Swiat/2024/weigel-wielkoruska-ideologia-ramie-w-ramie-z-bluznierstwem-i>.
- Wojtak, M. (2011). O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu. *Tekst i dyskurs – text und diskurs*, 4. Pobrane z: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Tekst_i_Dyskurs_Text_and_Diskurs/Tekst_i_Dyskurs_Text_and_Diskurs-r2011-t4/Tekst_i_Dyskurs_Text_and_Diskurs-r2011-t4-s69-78/Tekst_i_Dyskurs_Text_and_Diskurs-r2011-t4-s69-78.pdf.
- Wojtak, M. (2018). O wybranych translokacjach komunikacyjnych w dyskursie religijnym, *Stylistyka*, XXVII.
- Агент КГБ «Михайлов» принципиально не вступал в пионеры и в комсомол. Вербовка, «семейная жизнь» и бизнес нового Патриарха. (2008). Pobrane z: https://web.archive.org/web/20240506095321/https://www.compromat.ru/page_23895.htm.
- Баранова, Ю. (2024). *Патриарх доказал доступность причащения бойцов СВО на историческом примере*. Pobrane z: <https://www.gazeta.ru/social/news/2024/02/21/22390249.shtml>.
- Биография патриарха Кирилла. (2008-2024). Pobrane z: <https://stories-of-success.ru/armiya-gosudarstvo/patriarha-kirilla>.
- Борецкая, В. (2016) *Модель церковно-государственных отношений в свете современного социального учения Русской Православной Церкви*. Pobrane z: <https://core.ac.uk/download/pdf/212963446.pdf>.
- В Болгарии суд встал на сторону чиновника, который назвал патриарха РПЦ Кирилла агентом КГБ. (2021). Pobrane z: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/04/14/7290126/>.
- В РПЦ сочли отходом от нравственного учения решение Ватикана по гей-парам. (2024). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/20/02/2024/65d5028b9a7947c7b7bac604>.

- Вице-премьер Болгарии назвал патриарха Кирилла «агентом КГБ».* (2018). Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/29087404.html>.
- Владимирова, В. (2014). *Патриарх Кирилл призвал поучиться у ЛГБТ.* Pobrane z: <https://snob.ru/blogs/amp/83340/>.
- Второе послание к Фессалоникийцам (Солунянам) 2, 7-8.* Pobrane z: <https://www.bible.com/ru/bible/compare/2TH.2.7-8>.
- Галоян, Г. (2024). *Патриарх Кирилл заявил, что россияне вправе требовать от мигрантов уважительного отношения в устоям и традициям.* Pobrane z: <https://absatz.media/news/69079-patriarh-kirill-zayavil-chto-rossiyane-vprave-trebovat-ot-migrantov-uvazhitelnogo-otnosheniya-k-ustoyam-i-tradiciyam>.
- Глава РПЦ выступил против празднования в РЫ Дня святого Валентина и Хэллоуина.* (2024). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/941739>.
- Горевой, Д. (2021). *«Православный муфтият»: почему РПЦ вдруг решила подружиться с мусульманами?* Pobrane z: https://risu.ua/ru/pravoslavnyj-muftiyat-pochemu-rpc-vdrug-reshila-podruzhitsya-s-musulmanami_n117844.
- Гудошников, С. (2023). *Патриарх Кирилл назвал действия мигрантов угрозой межнациональному миру в стране.* Pobrane z: <https://daily.afisha.ru/news/83076-patriarh-kirill-nazval-deystviya-migrantov-ugrozoy-mezhnacionalnomu-miru-v-strane/>.
- Демин, С. (2018). *Патриарха Кирилла публично обозвали сигаретным митрополитом и агентом КГБ.* Pobrane z: <https://ura.news/news/1052326381>.
- Иванова, А. (2023). *Агент КГБ? Что именно узнали в Швейцарии о патриархе Кирилле.* Pobrane z: <https://www.dw.com/ru/agent-kgb-cto-imenno-uznali-v-svejcarii-o-patriarhe-kirille/a-64621841>.
- Историки, философы и политологи обсудили концепцию патриарха Кирилла о русском мире.* (2015). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/2419399>.
- Казакова, О. (2024). *Украина, аборт и ядерное оружие: что говорил об этом патриарх Кирилл.* Pobrane z: <https://news.ru/russia/ukraina-aborty-i-yadernoe-oruzhie-chto-govoril-ob-etom-patriarh-kirill/>.
- Кепински, О. (2021). *Патриарх Кирилл предлагает запретить суррогатное материнство для иностранцев.* Pobrane z: <https://ru.euronews.com/2021/05/18/ru-patriarch-kirill-against-surrogacy>.
- Кирилл пожелал Путину править до конца жизни. С сайта МП это убрали.* (2024). Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/kirill-pozhelal-putinu-pravitj-do-kontsa-zhizni-s-sayta-mp-eto-ubrali/32939527.html>.
- Кирилл, ангел-хранитель Путина.* (2012). Pobrane z: <https://www.rfi.fr/ru/obshchii/20121129-kirill-angel-khranitel-putina>.
- Клим, Ш. (2020). *Квартиры, джеты, яхты и связи с «Конкордом». Что известно о патриархе Кирилле.* Pobrane z: <https://sobesednik.ru/rassledovanie/20201028-kvartiry-dzhety-yahty-i-svyazi>.
- Кондратова, В. (2021). *Грешный трон Кирилла. История о больших деньгах, разврате, амбициях и ФСБ.* Pobrane z: <https://www.liga.net/politics/articles/greshnyy-tron-kirilla-istoriya-o-bolshih-dengah-razvrata-ambitsiyah-i-fsb>.
- Кордочкин, А. (2024). *Конец русского мира.* Pobrane z: <https://novayagazeta.ru/articles/2024/02/07/konets-russkogo-mira>.
- Мицкелюнас, А. (2023). *Патриарх Кирилл призвал верующих молиться о дефолте США.* Pobrane z: <https://panorama.pub/news/patriarh-prizval-veruusih-molitsa-o>.

- Наказ XXV Всемирного русского народного собора «Настоящее и будущее Русского мира».* (2024). Pobrane z: http://www.patriarchia.ru/db/text/6116189.html?fbclid=IwAR1pdde0PT44PzGM0iVrgVlRUv5Q4urbUnEAvodKmDMlVSWMg8XZ44LI7X4_aem_AWXeX6C-KWKpZkQJl5FDk3QUiklnMKoeNqk153QiYhGn5NvbHk4pFSh7X-szSIzn9jOPnfxU3_sx4cygZgkFrIxJ.
- Образованный человек – не просто специалист, но личность, обладающая богатым внутренним миром.* (2016). Pobrane z: <https://udmeparhia.cerkov.ru/2016/01/obrazovannyj-chelovek-ne-prosto-specialist-no-lichnost-obladayushhaya-bogatym-vnutrennim-mirom/>.
- Одинцов, Е. (2021). *«Мы живем в счастливой стране»: как патриарх Кирилл отметил юбилей.* Pobrane z: <https://www.gazeta.ru/social/2021/11/20/14225467.shtml>.
- Осипчук, И. (2024). *Как агент КГБ «Михайлов» придумал «русский мир»: с чьих слов вещает путин, когда несет бред об Украине.* Pobrane z: https://risu.ua/ru/kak-agent-kgb-mihajlov-pridumal-russkij-mir-s-chih-slov-veshchaet-putin-kogda-neset-bred-ob-ukraine_n147897.
- Основы социальной концепции Русской Православной Церкви: принята на Юбилейном Архиерейском соборе РПЦ 13-16 августа 2000 г.* (2000). Москва: Изд. Московской патриархии.
- Патриарх в Думе защитил традиционные семейные ценности.* (2015). Pobrane z: https://www.bbc.com/russian/russia/2015/01/150122_russian_church_motherhood.
- Патриарх Кирилл – о Николае II, цифровой экономике, УПЦ и Донбассе.* (2018). Pobrane z: <https://www.vesti.ru/article/1424437>.
- Патриарх Кирилл заявил о «прощении грехов» всем погибшим в зоне СВО.* (2022). Pobrane z: <https://www.bfm.ru/news/509549>.
- Патриарх Кирилл заявил о появлении на Западе другой религии.* (2024). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2024/01/08/patriarh/>.
- Патриарх Кирилл заявил о противоречии ценностей Запада божественному замыслу.* (2023). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2023/07/02/protivorechie/>.
- Патриарх Кирилл заявил о риске «потерять страну» из-за мигрантов с иной верой.* (2023). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/25/10/2023/653912d79a7947f8a37d8363>.
- Патриарх Кирилл заявил, что Россия никогда ни на кого не нападала.* (2022). Pobrane z: <https://daily.afisha.ru/news/63033-patriarh-kirill-zayavil-chto-rossiya-nikogda-ni-na-kogo-ne-napadala/>.
- Патриарх Кирилл заявил, что Россия является альтернативой цивилизационного развития.* (2024). Pobrane z: <https://www.gazeta.ru/social/news/2024/05/26/23101141.shtml>.
- Патриарх Кирилл заявил, что служение президента должны сопровождать «дерзновение и сила».* (2024). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/20732215>.
- Патриарх Кирилл заявил, что страны Запада фактически потеряли христианскую веру.* (2024). Pobrane z: <https://expertnw.com/news/patriarkh-kirill-zayavil-chto-strany-zapada-fakticheski-poteryali-khristianskuyu-veru/>.
- Патриарх Кирилл на Чукотке помолился о добрых отношениях между Россией и США.* (2016). Pobrane z: https://ru.m.wikinews.org/wiki/Патриарх_Кирилл_на_Чукотке_помолился_о_добрых_отношениях_между_Россией_и_США.
- Патриарх Кирилл назвал аборт издевательством над самой идеей прав человека.* (2022). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/16669977>.
- Патриарх Кирилл назвал многодетные семьи «благословением для народа и страны».* (2024). Pobrane z: <https://foma.ru/patriarh-kirill-nazval-mnogodetnye-semi-blagosloveniem-dlja-naroda-i-strany.html>.

- Патриарх Кирилл назвал Путина «первым по-настоящему православным президентом».* (2024). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/21469351>.
- Патриарх Кирилл назвал условия присутствия мигрантов в России.* (2024). Pobrane z: <https://www.fontanka.ru/2024/03/03/73293746/>.
- Патриарх Кирилл назвал эпохальной роль России по сохранению мира от безбожия.* (2024). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/21053001>.
- Патриарх Кирилл напомнил Президенту о симфонии властей.* (2009). Pobrane z: <https://rusk.ru/newsdata.php?idar=730102>.
- Патриарх Кирилл о современном образовании в России.* (2023). Pobrane z: <https://foma.ru/patriarh-kirill-o-sovremennom-obrazovanii-v-rossii-5-vazhnyh-tem.html>.
- Патриарх Кирилл обвинил западных политиков в попытке сделать украинцев врагами России.* (2022). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/827604>.
- Патриарх Кирилл объявил о финале атеистической системы образования.* (2018). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2018/02/28/kirill/>.
- Патриарх Кирилл пожелал Путину править до конца века.* (2024). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2024/05/07/patriarh-kirill-pozhelal-putinu-pravit-do-kontsa-sveta/>.
- Патриарх Кирилл пожелал Путину править еще 76 лет.* (2024). Pobrane z: <https://nashaniva.com/ru/342320>.
- Патриарх Кирилл предложил два дня молиться о здоровье Путина.* (2022). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/06/10/2022/633f0c329a79470572a53595>.
- Патриарх Кирилл призвал «к дальнейшим мерам», подобным запрету пропаганды ЛГБТ.* (2022). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/16670243>.
- Патриарх Кирилл призвал женщин отказаться от аборта и «отдать ребенка Церкви». Так можно?* (2021). Pobrane z: <https://www.bbc.com/russian/news-56962491>.
- Патриарх Кирилл призвал не пугать несуществующим русским национализмом.* (2024). Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/6595554>.
- Патриарх Кирилл призвал православных прихожан помогать участникам СВО.* (2023). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/881699>.
- Патриарх Кирилл призвал россиян не унывать из-за экономических трудностей.* (2016). Pobrane z: <https://kgd.ru/news/society/item/50374-patriarh-kirill-prizval-rossiyan-ne-unyvati-iz-za-jekonomicheskikh-trudnostej>.
- Патриарх Кирилл раскрыл, в чем кроется сила России.* (2024). Pobrane z: <https://news.ru/russia/patriarh-kirill-raskryl-v-chem-kroetsya-sila-rossii/>.
- Патриарх Кирилл сказал Путину, что служение России на него возложил сам Бог.* (2024). Pobrane z: <https://smotrim.ru/article/3939388>.
- Патриарх Кирилл сравнил законы о гей-браках с нацистскими.* (2017). Pobrane z: <https://www.bbc.com/russian/news-40082310>.
- Патриарх Кирилл считает гомосексуализм грехом, но критикует репрессии в адрес геев.* (2009). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/116219>.
- Патриарх Кирилл считает защиту семьи важнее поддержки промышленности.* (2023). Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/6412816>.
- Патриарх Кирилл увидел угрозу существованию России.* (2022). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/06/11/2022/6367b32c9a79478e911116bc>.
- Патриарх Кирилл усмотрел опасные тенденции в законопроекте о домашнем насилии.* (2019). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/686642>.

- Патриарх Кирилл, назвавший «СВО» священной войной, встретился с главами протестантов РФ.* (2024). Pobrane z: <https://www.citychurch.ee/patriarh-kirill-vazvavshij-svo/>.
- Патриарх Кирилл: «Россия удерживает развитие безбожия».* (2024). Pobrane z: <https://47news.ru/articles/251993/>.
- Патриарх Кирилл: «Русская Православная Церковь продолжит диалог с католиками, но не с протестантами».* (2016). Pobrane z: https://tatmitropolia.ru/newses/church_news/?id=62471.
- Патриарх Кирилл: Какая цель всякого просвещения?* (2015). Pobrane z: <https://hramramenki.ru/material/view?category=26-Novosti&alias=patpiaph-kipill-kakaya-tsely-vsyakogo-pposv-eshteniya%3F&id=1082>.
- Патриарх Кирилл: Россия сделала ошибку, превратив образование в сферу услуг.* (2011). Pobrane z: https://www.ng.ru/education/2011-09-27/10_patriarh.html.
- Патриарх Кирилл: Русский мир объединяет людей с общими ценностями за пределами РФ.* (2023). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/19402633>.
- Патриарх Кирилл: Санкции Запада приносят России только пользу.* (2015). Pobrane z: <https://www.bfm.ru/news/303377>.
- Патриарх Кирилл: СВО актуализировала нравственное преобразование общества.* (2023). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/19063687>.
- Патриарх Кирилл: семья священника – образец для окружающих.* (2019). Pobrane z: <https://pravoslavie.ru/120062.html>.
- Патриарх Кирилл: современные мегаполисы превращаются в кошмар.* (2024). Pobrane z: <https://smotrim.ru/article/4040733>.
- Патриарх Кирилл: Церковь поможет наладить отношения России и США.* (2016). Pobrane z: <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2016/02/15/629593-tserkov-naladit-otnosheniya-ssha>.
- Патриарх сравнил Россию с островом свободы из-за запрета ЛГБТ-пропаганды.* (2023). Pobrane z: <https://rtvi.com/news/patriarh-sravnil-rossiyu-s-ostrovom-svobody-iz-za-zapreta-lgbt-propagandy/>.
- Политолог рассказал о символизме благословения патриархом Кириллом Путина после инаугурации.* (2024). Pobrane z: <https://absatz.media/news/73937-politolog-rasskazal-o-simvolizme-blagosloveniya-patriarhom-kirillom-putina-posle-inauguracii>.
- Почему не сбылся прогноз Менделеева о 600 млн россиян.* (2017). Pobrane z: <https://addnt.ru/pochemu-ne-sbylsya-prognoz-mendeleeva-o-60>.
- Роскошь без декларации: какое имущество прячет от паствы патриарх Кирилл.* (2021). Pobrane z: <https://pasmi.ru/archive/321838/>.
- РПЦ верно служит режиму Путина, убеждая своих прихожан в необходимости захватнической войны.* (2023). Pobrane z: <https://zn.ua/WORLD/patriarkh-kirill-200-khramov-kotorye-sejchas-strojatsja-v-moskve-nedostatotchno.html>.
- РПЦ ответила на сообщения о недвижимости семьи патриарха Кирилла.* (2020). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2020/10/29/patriarh/>.
- Русский мир как неоимперский проект «русского сионизма».* (2015). Pobrane z: <https://eugen1962.livejournal.com/335969.html?>
- Русский мир.* (2024). Pobrane z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Русский_мир#CITEREFSuslov2018%20%20https://novayagazeta.ru/articles/2024/02/07/konets-russkogo-mira.

- Святейший Патриарх Кирилл: Важнейшей задачей образования является формирование у учащихся целостной картины мира.* (2024). Pobrane z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3716487.html>.
- Святейший патриарх Кирилл: Греко-католики принимают деятельное участие в разжигании и поддержании гонений на православных людей Украины.* (2023). Pobrane z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/6043796.html>.
- Святейший Патриарх Кирилл: новые храмы в Москве должны стать подлинными произведениями искусства.* (2017). Pobrane z: <https://www.fedmp.ru/news/svyatejshij-patriarh-kirill-novye-hramy-v-moskve-dolzhny-stat-podlinnymi-proizvedeniyami-iskusstva/>.
- Святейший Патриарх Московский и всея Руси Кирилл.* (2013). Pobrane z: <https://sdamp.ru/patriarh/>.
- Слово на обновление Десятинной церкви.* Pobrane z: <https://portal-slovo.ru/history/35613.php>.
- Смерть в Украине смыкает все грехи?* (2022). Pobrane z: <https://ru.euronews.com/2022/09/27/web-patriarch-kirill-on-ukraine>.
- Ущерб квартире патриарха в «Доме на набережной» возмещен.* (2012). Pobrane z: https://www.bbc.com/russian/russia/2012/04/120406_patriarch_flat_compensation.
- Цебровская, О. (2024). Патриарх Кирилл заявил, что Запад забыл о своем христианском наследии.* Pobrane z: https://senatinform.ru/news/patriarkh_kirill_zayavil_cho_zapad_zabyl_o_svoyem_khristianskom_nasledii/.
- Церковь и власть в России: 100 лет декрету об отделении.* (2018). Pobrane z: <https://www.bbc.com/russian/features-42895053>.
- Щербакова, Е. (2024). Патриарх Кирилл: «Россия – одна из стран, которой завидуют».* Pobrane z: <https://spbdnevnik.ru/news/2024-05-26/patriarh-kirill-rossiya-odna-iz-stran-kotoroy-zaviduyut>.
- Эггерт, К. (2023). «Русский мир», который придумал Путин.* Pobrane z: <https://www.dw.com/ru/kommentarij-russkij-mir-kotoryj-pridumal-putin/a-67589347>.
- Ээрик-Нийлес Кроссь. (2024). Идеология «Русского мира» в ее нынешнем виде исходит не из Кремля, а от Кирилла.* Pobrane z: <https://rus.postimees.ee/8012855/mnenie-ideologiya-russkogo-mira-v-ee-nyneshnem-vide-ishodit-ne-iz-kremlya-a-ot-kirilla>.